

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Історичний факультет
Кафедра історії України

Дипломна робота магістра

з теми:

**“Українське питання в фокусі європейської дипломатії в другій половині
XIX – на початку XX століття”**

Виконала: здобувачка вищої освіти,
Ist1-M23 Z групи спеціальності 014
Середня освіта (Історія)
Мантуляк Оксана Миколаївна
Науковий керівник: Сидорук Сергій
Антонович, кандидат історичних
наук, доцент кафедри історії
України

Рецензент _____

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ІСТОРІОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ	7
1.1. Історіографія проблеми	7
1.2. Джерельна база	11
1.3. Методологічні засади дослідження	14
РОЗДІЛ 2. УКРАЇНСЬКЕ ПИТАННЯ В МЕЖАХ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИХ ДОКТРИН ЄВРОПЕЙСЬКИХ ДЕРЖАВ ВІД СЕРЕДИНИ ХІХ ДО ПОЧАТКУ ХХ СТ.	18
2.1. Політика Австро-Угорщини та Німеччини щодо українського національного руху	18
2.2. Нові аспекти “українського питання” в другій половині ХІХ століття	32
РОЗДІЛ 3. УКРАЇНА В ГЕОПОЛІТИЧНИХ СТРАТЕГІЯХ ЦЕНТРАЛЬНИХ КРАЇН ТА АНТАНТИ НАПЕРЕДОДНІ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ	38
3.1. Українські землі в геополітичних планах Німеччини та Австро-Угорщини напередодні Великої війни	38
3.2. Україна перед війною у військово-стратегічних планах країн Антанти	47
РОЗДІЛ 4. УКРАЇНСЬКІ ЗЕМЛІ У ПОЛІТИЦІ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ДЕРЖАВ ПІД ЧАС ВЕЛИКОЇ ВІЙНИ	57
4.1. “Українське питання” в розрізі політики країн Антанти під час війни	57
4.2. Політика Центральних держав у війні та Україна	72
ВИСНОВКИ	82
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ	88

ВСТУП

Актуальність теми. У другій половині XIX – на початку XX ст. проблема України стосувалася статусу її території та народу, що перебували в складі Російської та Австрійської імперій. Це питання стало важливим елементом європейської міжнародної політики, зумовленим протистоянням між Росією та іншими європейськими державами за вплив і контроль над Україною.

На той час Україна мала значне стратегічне значення завдяки своїм багатим природним ресурсам, а також розвиненому сільському господарству й промисловості. Ця привабливість викликала інтерес європейських країн, таких як Австро-Угорщина, Пруссія та Османська імперія, які прагнули обмежити російське домінування в регіоні.

Культурний і націоналістичний аспекти також були важливою складовою українського питання. Українці, маючи унікальну мову й культуру, прагнули більшої автономії та права на самовизначення в межах Російської імперії. Проте ці зусилля часто зустрічали супротив з боку російської влади, яка прагнула зберегти контроль над регіоном і придушити національний рух.

Таким чином, українське питання стало джерелом напруження й конфліктів у європейській міжнародній політиці другої половини XIX століття й залишалося актуальним у наступні десятиліття.

Об'єктом дослідження є внутрішня політика Австро-Угорської та Російської імперії щодо українського національного руху на належних їм українських землях, а також військово-політичні доктрини центральних держав та Антанти напередодні та під час Першої Світової війни в яких розглядалася роль українських земель в контексті досягнення конкретних військово-стратегічних та політичних цілей.

Предмет дослідження – політика урядових кіл Німеччини, Австро-Угорщини, Великої Британії, Франції та Росії та щодо українського народу як національно-політичного та воєнного чинника протягом 1948-1918 рр.

Хронологічні межі роботи охоплюють другу половину XIX ст., тобто в Хронологічні рамки кваліфікаційної роботи зумовлені потребою дослідити політику Австрійської імперії щодо українського національного руху від часу революції 1848-1849 рр., а пізніше – ключових європейських держав впродовж другої половини XIX ст. і до завершення Першої світової війни у 1918 році.

Географічні межі дослідження охоплюють терени Наддніпрянської та Західної України, що входили відповідно до Російської та Австро-Угорської імперій.

Метою дослідження є визначення ролі українського народу в європейських історичних процесах у період європейських революцій 1848-1849 років, що значно активізували процес формування національної самосвідомості українців, до початку творення власної державності на тлі Першої світової війни.

Завдання роботи визначені поставленою метою, охоплюють кілька ключових напрямів дослідження, які стосуються європейської дипломатії та її ставлення до українського народу в період другої половини XIX – початку XX століття:

- Аналіз наукових досліджень, статей, монографій та документів, які висвітлюють політику європейських держав стосовно українських національних інтересів.
- Дослідження передумов формування ставлення європейських держав до українського політичного чинника, вивчення ключових подій та процесів, що передували Першій світовій війні.
- Дослідження основних чинників впливу на ставлення правлячих еліт європейських країн до українського народу через аналіз політичних, економічних та військових інтересів цих держав.
- Дослідити протиріччя між Австро-Угорщиною та Російською імперією, зростання польсько-українського конфлікту та використання національних меншин як інструменту геополітичного тиску.
- Визначення закономірностей розвитку політичної стратегії Центральних держав (Німеччини, Австро-Угорщини) та Антанти (Великої

Британії, Франції, Росії) щодо українського питання напередодні та під час Першої світової війни.

- Вивчення глобальних політичних процесів, що формували політику воюючих держав в українському питанні.

Методологічні засади дослідження базуються на комплексному міждисциплінарному підході, що включає кілька основних методів та принципів.

Основні методи дослідження:

1. Історичний метод – передбачає аналіз хронології подій та вивчення документальних джерел, що висвітлюють формування української національної ідентичності та роль європейських держав у цьому процесі.
2. Соціально-політичний аналіз – зосереджується на діяльності українських політичних партій, їхніх взаєминах із імперськими структурами та іншими національними рухами (польським та русофільським).
3. Культурологічний підхід – досліджує роль культурно-освітніх діячів та інституцій у піднесенні національної свідомості українців.
4. Джерелознавчий метод – включає вивчення програмних документів, архівних матеріалів та спогадів для об'єктивного висвітлення української суспільно-політичної думки.
5. Геополітичний метод – аналізує вплив міжнародних відносин і стратегій великих держав на розвиток українського питання.

Основні принципи дослідження:

- Історизм – вивчення подій у контексті їх розвитку та взаємозв'язку.
- Об'єктивність – неупереджене дослідження різних джерел і точок зору.
- Системність – розгляд українського питання як складової загального історичного процесу, що охоплює внутрішні та зовнішні чинники.

Загальний підхід: застосування цих методів дозволяє всебічно дослідити українське питання, враховуючи як внутрішні національні процеси, так і зовнішні геополітичні впливи, що сприяє глибшому розумінню ролі України в європейському контексті початку XX століття.

Елементом наукової новизни у роботі є спроба комплексно вивчити європейську дипломатію стосовно “українського питання”, виявити глибинні передумови цього ставлення та зрозуміти динаміку політичних стратегій напередодні та під час Першої світової війни

Практичне значення роботи — Результати магістерської роботи становлять практичний інтерес для професійної підготовки та професійної діяльності вчителів та викладачів історії у закладах середньої та вищої освіти. Також отримані результати та фактичний матеріал можна використати для підготовки тематичних статей з історії України. Матеріали кваліфікаційної роботи стануть у нагоді і фахівцям що працюють в галузі міжнародних відносин України з країнами Західної та Центральної Європи.

Структура магістерської роботи визначається змістом проблеми, поставленою метою і завданнями дослідження. Робота складається із вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел і літератури. Загальний обсяг роботи складає 98 с., з них 87 сторінок основного тексту. Список використаних джерел та літератури нараховує 95 позицій.

РОЗДІЛ 1

ІСТОРІОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Історіографія проблеми

Впродовж радянського періоду у XX ст. проблема перебування українських земель у складі двох імперій та їх політики щодо національно-визвольного руху розглядалася доволі однобоко – з точки зору експансіоністської політики імперських урядів. А події першої світової війни уже висвітлювались в іншому ключі. Тепер Росія несла цивілізаторську місію на українські землі, рятуючи їх від імперських зазіхань Центральних країн.

Зміна підходів у методології та історіографії привела до переосмислення напрямів наукових досліджень. Зокрема, вчені почали приділяти більше уваги вивченню “українського питання” в контексті зовнішньої політики інших держав. Це питання розглядалося з різних перспектив та охоплювало різноманітні аспекти, переважно пов’язані з національно-політичними та територіально-адміністративними проблемами. У зв’язку з цим польський політик та дослідник української історії Леон Васілевські зазначав, що факт поділу українських етнічних територій між двома державами мав міжнародне значення та створював можливість, а іноді й необхідність, використання українського питання в інтересах зовнішньої політики [53, с. 151]. “Українське питання” в політиці європейських країн перед Великою війною стало ключовою темою для сучасної української історіографії. Серед важливих монографічних досліджень останніх років слід виділити спільну працю В. Солдатенка та В. Головченка [27]. Спираючись на сучасні досягнення української та зарубіжної історіографії й залучаючи широкий спектр джерел, автори прагнули всебічно оцінити «українське питання» як один із найскладніших і найгостріших аспектів передвоєнного періоду. Дослідники аргументують, що Україна стала центральним елементом стратегічних планів протиборчих блоків і ареною

значних суспільних потрясінь, унаслідок яких визвольний рух переріс у національну революцію, що сприяла відродженню української нації в різних сферах життя. Важливий внесок у вивчення цієї теми зробили також дослідження Ігоря Барана [14], В. Левандовського [48], М. Несука [62], О. Реєнта [74-7] та ін., що розкривають позиції провідних європейських країн щодо українських земель у переддень Великої війни. У своїх працях автори детально досліджують політичні процеси та дипломатичні маневри навколо «українського питання», підкреслюючи, що з наближенням Першої світової війни український фактор ставав усе більш значущим у європейській політиці. Вони зазначають, що обидва протиборчі блоки переслідували виключно власні інтереси та ігнорували потреби й прагнення українського народу, попри гучні декларації про підтримку визволення малих народів, зокрема українців. Аналізуючи розвиток подій, автори доводять, що ці заяви були лише демагогією, за якою ховалося бажання мобілізувати українські матеріальні та людські ресурси для досягнення власних стратегічних цілей. Україна мала для обох блоків не лише геополітичне значення, а й економічну цінність.

Щодо намірів та мотивів дій російського царського уряду стосовно українських територій напередодні Першої світової війни, погляди таких вітчизняних дослідників, як В. Верстюк [19], Т. Горбань [31], В. Передерко [69], В. Ботушанський [16]. Вони вважають, що активний розвиток українського національного руху в Галичині та Буковині, а також посилення громадсько-політичних контактів із Наддніпрянською Україною все більше ставали значною загрозою для імперських інтересів так званого «руського мира». Саме тому ліквідація осередку українського національного руху в Галичині була однією з ключових причин, що спонукала Росію вступити у війну.

Монографія Олексія Кураєва досліджує роль українського чинника в контексті політичних інтересів Берліна та Відня. Автор аналізує, як Німеччина та Австро-Угорщина використовували українське питання для реалізації власних геополітичних стратегій. У роботі розглядаються дипломатичні маневри, плани та мотиви цих держав стосовно українських земель напередодні та під час

Першої світової війни. [42; 43]. О. Кураєв досліджує еволюцію підходів Німеччини та Австро-Угорщини до українського національного руху в період 1914-1918 років. Він показує, як український чинник набував дедалі більшої ваги в міжнародній політиці. Спочатку це проявлялося у невизначених обіцянках підтримки українських інтересів у конфлікті з поляками у Східній Галичині. Згодом, у міру розвитку війни та національного руху, плани Берліна та Відня трансформувалися до готовності визнати незалежність України за умови її проголошення на територіях Наддніпрянщини. Дослідження демонструє, як геополітичні інтереси Центральних держав поступово сприяли формуванню українського державницького потенціалу.

У працях українських істориків І. Ветрова[21] та С. Трояна [85; 86] аналізуються плани Німеччини щодо українських земель у геополітичному контексті періоду напередодні та на початкових етапах Першої світової війни. Дослідники підкреслюють, що Німеччина прагнула колонізувати українські території. Ця позиція перегукується з висновками радянського історика Івана Кулинича, який стверджував, що німецька експансія розпочалася задовго до війни. Зокрема, німці активно використовували економічні важелі впливу, орієнтуючись на багатий сільськогосподарський потенціал України для досягнення своїх стратегічних цілей.

Новітні праці з цієї проблематики свідчать, що Берлін ще до початку Першої світової війни мав конкретні плани відносно України, які полягали у створенні кількох буферних держав, що були б тісно пов'язані з Німеччиною в політичному, економічному, культурному та військовому відношеннях. Водночас українські історики звертають увагу на роль австрійської політики у вирішенні долі українських територій, підкреслюючи її вплив на події того часу [84].

На думку О. Реєнта, перебільшенням є твердження В. Сарбея, що австро-угорські власті вже напередодні Першої світової війни сприймали українців як ворогів через їхнє прагнення возз'єднання з більшою частиною свого народу, що перебувала під владою Російської імперії [78, с. 296]. Реєнт вважає, що таке

твердження не зовсім відповідає реальності, адже хоча обидві імперії могли використовувати воєнне становище для посилення контролю над українським національним рухом, вони не були налаштовані на «назавжди» ліквідацію національно-визвольних змагань українців [73].

У роботі С. Попика [71] переконливо доведено, що Відень намагався спрямувати український національний рух в проавстрійському векторі. Це означало, що австрійські власті прагнули залучити українців до своєї орбіти, підтримуючи їхні національні прагнення, але в межах своєї імперської політики. Крім того, інтереси щодо України намагалася реалізувати і Антанта, зокрема, Велика Британія, що також була зацікавлена у використанні українського фактора для досягнення своїх геополітичних цілей під час Першої світової війни.

Ці питання отримали певне висвітлення в роботах Ю. Довгана [34], О. Кучика [46], Н. Городньої [93] та інших дослідників. У вітчизняній історіографії знайшла своє висвітлення і позиція українських політичних партій щодо війни, що значною мірою впливала на міжнародний аспект «українського питання». Національна еліта того часу була змушена шукати найбільш вигідні політичні орієнтири для досягнення державницьких цілей, оскільки «українське питання» розвивалося в межах складної системи об'єктивних і суб'єктивних факторів, які виникли через суперечності міжнародних відносин на початку XX століття, і мало важливе значення для формулювання подальшої стратегії військово-політичних кіл у боротьбі за відновлення української державності.

Позиції українських політичних партій у роки війни були предметом досліджень у монографії В. Зорика [37]. До цієї теми зверталися також Тетяна Горбань [30], Ю. Михальський [57], В. Расевич [72] та інші. В. Яремчук [92] здійснив комплексний аналіз політичної діяльності українських партій у Наддніпрянщині та Західній Україні на початку XX століття, зокрема звертаючи увагу на специфіку їх роботи напередодні і під час Першої світової війни.

Генеza національної ідеї в програмових документах українських політичних партій на Галичині стала предметом досліджень у монографіях І.

Бегея [15], П. Лепісевича та М. Цимбалюка [52], а також у працях О. Сухого [56], С. Адамовича [13] та інших авторів.

Серед робіт, що висвітлюють процес формування «українського питання» під час війни та його пропаганду в ряді країн Європи, варто відзначити дослідження І.Патера [67], Д. Веденєєва [20], Б. Корольова [40], Ю. Лаврова [47], О. Омельченка [65] та інших авторів, що зосереджені на діяльності «Союзу визволення України». Ці праці вирізняються комплексним підходом до національного питання в контексті роботи СВУ, глибоким теоретичним аналізом і високим рівнем наукових узагальнень. Висновки авторів зазвичай ґрунтуються на широкому фактичному матеріалі, зокрема нових архівних документах як з українських, так і з іноземних архівів.

Загалом, більшість сучасних дослідників акцентують увагу на тому, що український політикум в цей складний період був значно роз'єднаний. Така ситуація негативно позначалася на розробці стратегії і тактики, як під час воєнно-політичних змін, так і в період подальших революційних подій. Зокрема, професор Ю. Горбань зазначає, що беззастережна орієнтація на Захід, зокрема на Німеччину та Австро-Угорщину, була очевидною помилкою українського сепаратизму, що призвела до трагічних наслідків для української державності [31].

1.2. Джерельна база

Розкриття теми магістерської роботи здійснювалося, переважно, на основі наукових статей та монографічних видань сучасних вітчизняних дослідників. Більшість джерел з досліджуваної проблематики знаходяться в іноземних архівах, тому ми скористалися опублікованими документами та мемуарами. Попри те, що опублікованих документів, які стосуються досліджуваного періоду є достатньо, більшість із них лише опосередковано проливають світло на лінію європейської дипломатії щодо бачення майбутнього українських земель в контексті міжнародної політики другої половини XVIII – початку XX ст.

Однак, світло на настрої української інтелігенції проливають світло збірники документів, у яких вміщено праці ідеологів українського національно-визвольного руху, програми політичних партій тощо.

Зокрема у виданні, підготовленому Т. Гунчаком та Р. Сольчаником, зібрані ключові документи, що відображають розвиток української суспільно-політичної думки. Авторами було відібрано та опубліковано матеріали і праці визначних українських діячів, створені впродовж останнього століття. Зокрема, другий том містить програмні документи Русько-Української Радикальної Партії, програми галицьких народовців, матеріали Української соціал-демократичної та соціалістичної партій, а також «Протест Української репрезентації у Віденському парламенті» та «Політичні засади Головної Української Ради» [2]. Зважаючи, що уряди європейських держав, Австро-Угорщини та Російської імперії використовували український національний рух в своїх інтересах, ці документи є доволі інформативними.

До цієї групи джерел відносимо і протоколи засідань і книгу кореспонденції Головної Руської Ради [1]. Це документи що ілюструють бачення подальшого політичного розвитку Галичини українськими політичними діячами на самому початку формування “українського питання” у внутрішній політиці тоді ще Австрійської імперії. Збірник дає розуміння ставлення австрійського уряду до вимог українців у культурно-освітній, духовній, соціально-економічній та політичній сферах. Також документи збірника є інформативними у проблемі українсько-польських взаємин у Галичині та окреслюють спроби австрійського уряду використати суперечності між українським і польським рухами на свою користь.

Певний масив інформації про події Першої світової війни на теренах України, та позиції урядів воюючих держав щодо українського руху в Австро-Угорщині та Росії міститься у збірнику документів “Велика війна 1914–1918 рр. і Україна” [3]. Подібного змісту документи містяться у збірнику “Україна в XX столітті” [9].

Науковий інтерес для дослідження нашої теми представляють опубліковані джерел про життя і діяльність митрополита Андрея Шептицького [7]. Документи зі збірника висвітлюють діяльність митрополита щодо підтримки культурно-освітнього розвитку на західноукраїнських територіях, що сприяло формуванню національної самосвідомості серед українців. Документи висвітлюють його ініціативи і фінансову допомогу у справі відкриття в Галичині українських навчальних закладів, початку функціонування гімназії та заснування нових і активізації роботи вже існуючих культурно-освітніх товариств.

Збірник документів, укладений Олексієм Сухим на основі матеріалів із Архіву зовнішньої політики Російської імперії [8], містить цінний джерельний матеріал щодо русофільського руху. Особливий інтерес становить листування між працівниками російського посольства у Відні, консульства у Львові, обер-прокурора Святійшого синоду та міністром закордонних справ Росії. Ці документи розкривають інформацію про суспільно-політичну ситуацію в Галичині, а також про діяльність русофільських діячів та організацій у регіоні.

Політику лінгвоциду Російської імперії щодо української мови як інструмент придушення українського національно-визвольного руху в Наддніпрянській Україні висвітлюють документи збірника “Українська ідентичність і мовне питання в Російській імперії: спроба державного регулювання (1847–1914)” [10].

Показовим зразком шовіністичного бачення українського руху російськими суспільно-політичними діячами у публічному інформаційному просторі початку ХХ ст. є робота Щеголева С. “Украинское движение, как современный этап южнорусского сепаратизма” [12].

Джерельну основу дослідження збагачує мемуарна література. Зокрема, при вивченні цієї теми було залучено спогади Костя Левицького [4; 5], який, спираючись на широкий фактичний матеріал, окреслив головні напрями української політики в австрійському парламенті та крайовому сеймі.

1.3. Методологічні засади дослідження

Методологічна основа дослідження «українського питання» на початку XX століття спирається на широкий міждисциплінарний підхід, який об'єднує історичні, соціально-політичні, культурологічні, джерелознавчі та геополітичні методи. Такий комплексний підхід дозволяє глибоко аналізувати різні аспекти проблематики, враховуючи як внутрішні національні процеси, так і зовнішні впливи світових держав на український національний рух.

Історичний метод передбачає ретельний аналіз подій та процесів, які впливали на формування української національної ідентичності та політичної свідомості. Особлива увага приділяється вивченню офіційних документів, архівних матеріалів та дипломатичного листування, що відображають позиції європейських держав щодо українських територій у період напередодні та під час Першої світової війни. Цей підхід допомагає відтворити хронологію подій і зрозуміти, як «українське питання» стало важливим чинником європейської політики.

Соціально-політичний аналіз зосереджений на вивченні діяльності українських політичних партій, їхніх програм та ідеологічних орієнтацій. Особливо важливим є дослідження взаємодії українських політичних рухів із владними структурами Австро-Угорської та Російської імперій, а також із іншими національними рухами, такими як польський чи русофільський. Цей метод дозволяє зрозуміти, як внутрішня роз'єднаність українських політиків та різні геополітичні орієнтири впливали на стратегічні рішення та тактичні кроки під час війни та революційних перетворень.

Культурологічний підхід акцентує увагу на ролі культурно-освітніх інституцій та особистостей у формуванні національної свідомості українців. Діяльність таких діячів, як митрополит Андрей Шептицький, відігравала важливу роль у розвитку освіти, друкарства та просвітницьких товариств. Аналіз цих процесів дозволяє простежити, як культурне пробудження сприяло консолідації українського народу та зміцненню його національної ідентичності.

Джерелознавчий підхід передбачає глибоке дослідження і систематизацію документів, що відображають українську суспільно-політичну думку початку ХХ століття. До таких джерел належать програмні документи партій, протоколи засідань, дипломатичне листування, спогади діячів та інші архівні матеріали. Важливість цього підходу полягає у можливості опрацювання різних точок зору, що сприяє об'єктивному висвітленню проблематики та формуванню ґрунтовних наукових висновків.

Геополітичний метод фокусується на аналізі міжнародних відносин і стратегій великих держав щодо українських земель. Цей підхід допомагає зрозуміти, як глобальні політичні й військові процеси впливали на розгортання українського національного руху, а також як «українське питання» стало частиною дипломатичних ігор між Антантою, Центральними державами та Росією.

Таким чином, застосування багатогранної методології дозволяє комплексно досліджувати «українське питання», враховуючи всі аспекти його формування та розвитку. Це сприяє глибшому розумінню ролі України у європейському контексті другої половини ХVІІІ – початку ХХ століття, а також процесів, які вплинули на подальшу боротьбу за українську державність.

В контексті досліджуваної нами проблеми центральним її поняттям є «українське питання», що трактується нами як термін, що охоплює проблему національної самосвідомості та політичної боротьби українців за свою автономію, незалежність або права в рамках існуючих імперій, зокрема Російської та Австро-Угорської, протягом ХІХ і ХХ століть. Це питання стосувалося не лише внутрішніх національних рухів, а й зовнішньополітичних аспектів, оскільки інтереси великих європейських держав щодо українських земель мали значний вплив на його розвиток. «Українське питання» як ключове поняття дослідження, зорієнтоване на висвітлення у трьох основних аспектах:

1. Боротьба за автономію та незалежність – українські національні сили прагнули здобути політичні права і свободи, автономію чи навіть незалежність від великих імперій.

2. Культурна ідентичність – питання про розвиток української культури, мови, освіти та національної самосвідомості, особливо в умовах русифікації та польської асиміляції.
3. Міжнародний контекст – вплив зовнішніх сил (Російської імперії, Австро-Угорщини, Німеччини, Великої Британії та інших держав) на розвиток українських національних рухів.

З початку XX століття, під час Першої світової війни, українське питання набуло міжнародного масштабу, коли українці намагалися використовувати протиріччя між ворожими державами для досягнення своїх національних цілей.

Висновки до розділу

Таким чином, на основі проведеного аналізу наукових досліджень і літературних джерел можна зробити висновок, що «українське питання» напередодні Першої світової війни стало об'єктом значного інтересу серед вітчизняних та зарубіжних істориків. Різні аспекти цієї теми охоплюють широкий спектр проблем, які мають як національне, так і міжнародне значення. Науковці зосередили увагу на ролі України у зовнішньополітичних стратегіях провідних європейських держав, зокрема Німеччини, Австро-Угорщини, Російської імперії та країн Антанти. Окремий інтерес викликає вивчення геополітичних планів цих держав щодо українських територій, їхнього прагнення використати український національний рух для реалізації власних інтересів у конфлікті.

Крім того, дослідження охоплюють питання українського військового потенціалу, впливу національно-визвольних прагнень українців на політичну ситуацію та взаємодію між різними регіонами України в умовах війни. Значну увагу приділено аналізу позицій українських політичних партій, їхніх ідеологічних орієнтирів та стратегій під час війни. Розглядаються як успіхи, так і прорахунки українського політикуму, які вплинули на подальший розвиток української державності.

Таким чином, комплексний підхід до дослідження «українського питання» дозволяє краще зрозуміти, яким чином війна 1914–1918 рр. стала каталізатором національного руху та сприяла формуванню політичних умов для боротьби за незалежність України.

Основу джерельної бази роботи склали, передусім, опубліковані збірники документів і мемуари, які дозволили розкрити основні напрямки політики європейських держав щодо українських земель та національного руху.

Документи, зібрані Т. Гунчаком і Р. Сольчаником, дають уявлення про український національно-визвольний рух і програмні засади політичних партій. Матеріали про діяльність митрополита Андрея Шептицького висвітлюють його внесок у розвиток культурно-освітнього життя Галичини. Листування дипломатів та чиновників Російської імперії, опубліковане О. Сухим, надає цінну інформацію про русофільський рух і політичну ситуацію в Галичині.

Особливу увагу також було приділено документам, що стосуються мовної політики Російської імперії та її прагнення обмежити українську національну ідентичність. Мемуари Костя Левицького допомогли окреслити стратегії української політики в австрійських державних установах. Загалом джерела відображають складні політичні реалії та підходи європейських держав до українського питання у період з другої половини XVIII до початку XX ст.

РОЗДІЛ 2

УКРАЇНСЬКЕ ПИТАННЯ В МЕЖАХ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИХ ДОКТРИН ЄВРОПЕЙСЬКИХ ДЕРЖАВ ВІД СЕРЕДИНИ ХІХ ДО ПОЧАТКУ ХХ СТ.

2.1. Політика Австро-Угорщини та Німеччини щодо українського національного руху

Ставлення німецької і Австро-Угорської держави до українського чинника напередодні Першої Світової Війни було сформовано цілим комплексом стереотипів що виник на основі попереднього більш ніж півстолітнього досвіду їх політики у внутрішній та зовнішній сферах. У складі монархії Габсбургів українці опинилися наприкінці XVIII століття. Тоді, після приєднання Східної Галичини, вона вперше відчула труднощі у формуванні внутрішньої політики у цьому регіоні. Вони виникли через доволі своєрідне бачення майбутнього цих земель Російською імперією, вплив якої на регіон уже до середини ХІХ століття був доволі відчутний. А з 1843 року там почалася потужна російська пропаганда. А згодом управління землями королівства Галиції та Володимирії стало ще більш проблематичним через приєднання до нього у 1846 році Краківської республіки, що значно збільшило кількість польського населення регіону. Поляки ж, як відомо, з моменту знищення Речі Посполитої завжди прагнули відновити свою державність. Події 1848-1849 років переконали австрійську владу що здійснювати ефективний контроль над Галичиною без підтримки і сприяння українців неможливо.

Австрія була зацікавлена у співпраці з українцями в напрямку їх протидії полякам. Події революції започаткували співпрацю між Австрійською владою та політичною руською елітою на основі співпадіння їх інтересів. Тому навесні 1848 року українці мали певну підтримку від австрійського уряду, що в майбутньому сформувало лояльність українців до Австрійської влади. Вони розглядали цісаря як вирішальну політичну силу що може задовольнити їхні

головні вимоги. Однак це мало і зворотній бік. Після окреслення українцями вимог автономії Східної Галичини австрійський уряд почав формувати політику балансування між вимогами польської та української сторін.

Така стратегія австрійського уряду передбачала взаємовиключні обіцянки та обережні поступки які здійснювалися до кінця існування імперії.

Разом з тим зазначимо, що заходи до яких Відень вдався на початку 1848 року задля регулювання політичної кризи у Східній Галичині були для українців доволі вагомими. Тут раніше ніж будь-де на території Австрійської імперії було скасовано кріпосне право, а депутати-українці Віденського парламенту домоглися запровадження української мови на всіх освітніх рівнях, зокрема було створено кафедру української мови у Львівському університеті. Такі поступки Австрійської влади українцям заохочували їх подальшу боротьбу.

Однак у своїй внутрішній політиці у Східній Галичині Відень враховував інтереси не тільки українців. В ході подолання кризи 1848-49 років австрійський уряд розробляв стратегію стосунків з польською політичною елітою яка була в ідеологічному та культурному, а головне економічному планах набагато сильнішою за українську. Тому австрійська влада саме полякам віддала пріоритет в управлінні краєм. Тож польські еліти в особі Агенора Голоховського доручили уже в першій половині 1849 року вищу політичну владу у Галичині. Агенор Голуховський тричі обіймав посаду імператорського намісника. За цей час він значно розширив сферу польського впливу провінції. Користуючись своїм становищем він переконував цісаря у нелояльному ставленні українців до Австрійської Корони, намагаючись позбавити їх підтримки на найвищому рівні.

І саме Він зумів переконати австрійський уряд відмовитися від, пропонованою українським рухом, ідеї поділу Галичини на східну (українську) і західну (польську) провінції. Намісник скористався піднесенням серед проросійськи налаштованих москвофілів Галичини, що мало місце через прибуття російських військ для придушення революції в Угорщині на початку 1849 року і зумів переконати австрійський уряд у більшій лояльності українців до росіян. За кілька років, зі спадом революції, була згорнута діяльність

українських політичних і культурних організацій, а чільний осередок українського руху - Головна Руська Рада у 1853 році саморозпустився.

Посилення поляків у Галичині мало свої наслідки. І якраз найпершим із них, було піднесення проросійських настроїв серед галичан. На рівні австрійського Міністерства внутрішніх справ назначалось, що в 1860-х роках русофільська Пропаганда набула поширення серед населення Східної Галичини та Північної Буковини. Зокрема популярна тоді львівська газета "Слово" відкрито пропагувала національну єдність галицьких Русинів із росіянами. Цим самим давала зрозуміти читачам що не заставить себе довго чекати і політичне об'єднання Галичани із Росією [44 с. 45].

Політична перевага поляків у краї була підтверджена домовленістю у 1873 року між галицькою шляхтою і австрійським урядом. Все це відбувалося на фоні суперечностей між проросійською та українофільською течіями в українському національному Русі.

Нові віяння у політиці Австро-Угорської монархії щодо українського руху намітилися наприкінці 1870-х років. Свої надії на покращення ситуації у Галичині українці пов'язували із подіями що відбувалися в Чехії. Там чеський рух використовувався австрійським урядом як противага потужній позиції німецьких лібералів у парламенті. Вже на початку 80-х років чехи отримали можливість збільшити своє представництво в рейхсраті, а чеська мова почала вживатися в офіційних установах. Це стало стимулом для українців Галичини в плані поновлення боротьби за подібні поступки.

У другій половині 80-х років XIX століття зростає інтерес Відня і Берліна до українців як до чинника зовнішньої політики це було спричинено суттєвим погіршенням взаємин Німеччини із Росією, піку якого вона сягнула у болгарській кризі 1887-188 років. Намагаючись послабити Росію німецькі політики звернули увагу на українські землі, які вважали основою її економічної могутності.

На межі XIX–XX століть українці Галичини все більше усвідомлювали свої національні інтереси. Вони шукали шляхи їх реалізації через діяльність українського представництва в австрійському парламенті. Напередодні Першої світової війни український національний рух швидко розвивався, охоплюючи політичну, культурну та економічну сфери. Політичні партії, попри розбіжності, часто об'єднувалися в коаліції для вирішення важливих питань національної політики та боротьби за національне визволення. Це відбувалося на фоні конкуренції з польським рухом та новою загрозою з боку Росії.

В умовах конституційної Австро-Угорщини, незважаючи на байдужість віденського уряду до українського питання, розвиток українського руху тривав у легальних формах. Це включало боротьбу за політичні свободи, покращення економічного становища, розвиток освіти рідною мовою та соціальні реформи. Усе це призводило до згуртування національної інтелігенції та формування політичної свідомості серед галицьких селян і робітників, надаючи Галичині особливу роль у розвитку національного руху в Україні.

Реакційні кола царської Росії, після розгрому революції 1905–1907 рр., побоювалися, що національний рух українців Галичини може вплинути на ситуацію в Наддніпрянщині. Царизм намагався не тільки зупинити український політичний і культурний рух в Україні, але й нейтралізувати його вплив в Австро-Угорщині. Про ці наміри та плани царату свідчила відозва, надіслана представниками соціал-демократичних партій Росії та Австро-Угорщини на надзвичайний конгрес Соціалістичного Інтернаціоналу в Базелі в 1913 р. Відозва стверджувала: "Царат бачить в Галичині осередок українського життя, іскри якого можуть перекинутися на російську Україну і спалити корумповану систему царизму. Тому російський уряд направляє тисячі своїх шпигунів до Галичини, де він підтримує москвофільські партії, що за гроші ведуть пропаганду царизму і намагаються нав'язати українському народові ідею єдності з Росією". [24]. То ж для боротьби з українським рухом в Австро-Угорщині російський уряд прагнув укласти союз з польськими політичними діячами, зокрема з представниками "всехполяків", які мали значний вплив у галицькій

адміністрації, а також з галицькими москвофілами. Цей альянс був спрямований на протидію національно-визвольним прагненням українців у Галичині. 30 березня 1911 року цісар Австро-Угорщини видав рескрипт, який передбачав розпуск палати депутатів, що стало частиною політичних заходів для утримання контролю над ситуацією в Галичині. [24]. Перед населенням Галичини знову постала проблема виборів. Згідно з виборчим законом 1907 року, другі вибори до австрійського парламенту були призначені на неділю 19 червня 1911 року. Політичні сили Галичини знову активно включилися в передвиборчу боротьбу. Депутат К. Левицький підкреслював, що українські політичні партії брали участь у виборах, розглядаючи це як можливість вирішити, чи слід продовжувати діяльність чинних послів, чи змінити їх. Левицький зазначав, що в даному контексті питання не стосувалося особистих змін у кандидатурах, а швидше йшлося про певні пересування осіб з особистих, а не політичних причин. [24]. Активізація українського руху в Галичині спричинила занепокоєння серед польських діячів, які почали говорити про загрозу польському становищу в регіоні. Польський посол Станицький висловив думку, що всі польські політичні партії в Східній Галичині повинні об'єднатися, щоб протистояти зростаючому українському руху. Він зазначив, що для поляків було б бажаним зміцнення консервативної фракції, яка могла б ефективніше захищати польські інтереси в умовах політичних змін. [24]. У боротьбі з національним українським рухом поляки використовували галицьких москвофілів, які стали знаряддям у політичних маніпуляціях польських політиків. Вони намагалися переконати австрійський уряд, що все населення Галичини, незалежно від того, чи належить воно до українського чи "староруського" напрямку, є прихильниками Росії. Водночас, на слов'янських з'їздах вони браталися з російськими реакціонерами і проголошували український рух "німецькою інтригою". Підтримуючи москвофілство в Галичині, польські політики сподівалися розколоти та дезорганізувати український національний рух, ослабивши його вплив у регіоні [4; 8]. У 1901 році галицькі москвофіли розділилися на дві фракції: "старокурсників" і "новокурсників". "Старокурсники", очолювані В. Давидяком

і М. Королем, виступали проти повного злиття з Росією, зберігаючи лояльність до Австрії, і не відмовлялися від українських національних ідеалів. Натомість "новокурсники", на чолі з В. Дудикевичем і Д. Марковим, були більш радикальними. Вони здобули більшість у москвофільських організаціях, читалень та кооперативах, активно висувуючи свої кандидатури в передвиборчій боротьбі, що дозволило їм мати значний вплив на політичну ситуацію в Галичині. [8, с. 52–53]. Газета "Діло" констатувала, що серед русофілів було більше кандидатів, ніж кількість руських мандатів в Галичині. Виборчий рух серед руських партій, як зазначала газета, був млявим. Подібна ситуація склалася й у Східній Галичині, де, як і перед першими виборами 1907 року, знову проводилися віче, на яких висували кандидатури депутатів. Ці збори часто закінчувалися сутичками. Одним з таких випадків стало віче 5 червня 1911 року в Комарно, на яке зібралося кілька тисяч міщан і селян з навколишніх сіл. Крім українських кандидатів, поляки висунули кандидатуру Скарбека. Віче розпочалося мирно, але згодом з'явилася група молодиків, підтриманих боївкою "вшехпольських", які почали безладдя. З'ясувалося, що вони виконували вказівки Скарбека. Це призвело до сутичок, проте жандарми не втручалися. Москвофіли, отримуючи значні кошти від "Галицько-руського благодійного товариства" у Петербурзі, намагалися підкупити місцеву владу для досягнення своїх цілей. Однак цей метод не завжди приносив очікувані результати, тому вони вдавалися до насильства. Газета "Діло" повідомляла про численні випадки насильства, зазначаючи: "Трохи не кожен день приносить нові факти кривавих розбоїв" – так, зокрема, в селі Лукове був побитий студент Ващук, а в селі Монастирці, де проходили збори, було поранено 16 осіб [24, с. 3]. Вибори до австрійського парламенту, що відбулися 19 червня 1911 року в Галичині за новим виборчим законом, принесли українським політичним силам значну перемогу. Українці здобули 26 мандатів, з яких 24 належали національному табору, що розподілялося наступним чином: 18 мандатів отримали національні демократи, 5 – радикали, 1 – соціал-демократи. Однак, лише 2 мандати потрапили до рук москвофілів. Ці вибори стали важливим етапом у розвитку

українського політичного руху в Галичині. Результати виборів 1911 року в Галичині продемонстрували значне посилення українського національного руху, зокрема національної демократії. Москвофільська пропаганда не здобула суттєвої підтримки серед населення, оскільки представники москвофільського табору отримали лише 7,6 % від загальної кількості мандатів, які належали українцям Східної Галичини. Водночас національна демократія зміцнила свої позиції, здобувши 70 % від усіх мандатів, що порівняно з виборами 1907 року (63 %) є суттєвим прогресом. Ці результати свідчили про зростання політичної свідомості та підтримки національних сил серед населення Галичини [24, с. 4].

Виборча кампанія 1911 року в Галичині проходила у атмосфері значної напруженості і адміністративного тиску. У порівнянні з попередніми виборами 1907 року, втручання влади стало ще більш відвертим. Виборчі дільниці знаходилися під пильним контролем поліції та армії, що дозволяло швидко придушувати будь-які прояви невдоволення з боку виборців. Газета "Діло" в своїх публікаціях зазначала, що ці вибори стали прикладом "крадіжки голосів і кров'ю виборців", підкреслюючи, що вільний і чесний виборчий процес був серйозно порушений. Ці факти відображають складну політичну ситуацію в Галичині, де боротьба за вплив і представництво набувала жорстоких форм. Антидемократичні практики під час виборів 1911 року в Галичині набули ще більш жорстоких форм порівняно з попередніми роками. Виборчий процес був значною мірою сфальшований через використання адміністративного тиску та маніпуляцій з виборчими бюлетенями. У округах роздавали вже заповнені бюлетені, що підтримували польських кандидатів, а бюлетені з українськими кандидатами вилучались і замінялись на польські. Крім того, для збільшення голосів використовувались маніпуляції зі списками виборців, до яких записували неповнолітніх, злочинців і навіть вигаданих осіб.

Поляки, які мали контроль над адміністративними структурами, застосовували різноманітні методи для впливу на виборців. Серед основних способів залякування були погрози позбавити людей роботи, не продати необхідні ресурси, не надати доступ до пасовищ або інші економічні санкції.

Крім того, страх перед польськими судами та податковими інспекторами змушували багато людей голосувати за польських кандидатів, навіть якщо їхня власна політична позиція була іншою. Ці методи демонструють, яким чином влада використовувала адміністративні і соціальні важелі для підтримки польського впливу на виборах. [83, с. 78]. "Криваві вибори" у Дрогобичі стали одним із найяскравіших прикладів насильства та фальсифікацій під час виборчого процесу в Галичині. Робітники Дрогобича, які були серед найбільш активних учасників політичних рухів, виступали за реформу виборчої системи і запровадження загального виборчого права. Вони рішуче протестували проти махінацій, які відбувалися під час виборів 1911 року.

Конфлікт у Дрогобичі закінчився кривавими зіткненнями. Робітники, які вимагали чесних виборів, були жорстоко придушені силами правопорядку. Ці події викликали хвилю протестів серед громадськості, зокрема серед інтелігенції та студентства. Демонстрації відбулися не лише у Львові, а й у Відні, де також висловлювались обурення щодо того, як польська влада намагалася забезпечити свої політичні інтереси через насильницькі методи і фальсифікації.

Ці протести і насильство під час виборів стали потужним сигналом, що свідчив про глибоку соціальну напругу і незадоволення виборчою системою, що була контрольована польськими та австрійськими властями [24, с. 5]. Після 1907 року, незважаючи на збереження можливостей для фальсифікації виборів, новий виборчий закон і скасування куріальної системи виборів до австрійського парламенту поступово змінювали політичну ситуацію в Галичині. Хоча галицька адміністрація продовжувала втручатися в результати виборів, кількість українських депутатів у віденському парламенті та Галицькому сеймі зростала. Однак українці все ще були непропорційно представлені через зловживання та фальсифікації на виборах.

Загострення відносин між українським та польським політичними таборами стало очевидним, особливо після того, як серед поляків почав набирати популярність ультранаціоналістичний рух, очолюваний Польською націонал-демократичною партією Р. Дмовського. Польські націонал-демократи також

створювали мережу селянських організацій, що дозволяло їм здобути значну підтримку серед польських середніх верств, інтелігенції та студентства. Основною проблемою для польських націоналістів стала загроза, яку становили українці, особливо в Східній Галичині, де український національний рух став усе більш активним.

Ці процеси відображали глибокі соціально-політичні напруження, і польські політики, зокрема історик Ф. Буяк, висловлювали побоювання щодо майбутнього польського панування в регіоні, що знаходило відголос у тривожних заявах про зростаючу українську активність. Це сприяло формуванню більш жорсткої політики щодо українців з боку польських та австрійських властей, що, в свою чергу, підвищувало рівень соціальної та політичної напруги в Галичині. [8, с. 180]. Польські націоналісти в Галичині, зі зростанням підтримки серед широких соціальних верств, мали на меті зберегти польське панування на сході провінції. Це вже не були лише інтереси невеликої частини польської шляхти, а народний рух, який став значною соціальною силою, що виявлялася у рішучій боротьбі проти українських амбіцій в регіоні. У таких умовах не могло йтися про поступки, і польські політики діяли максимально жорстко, намагаючись утримати свої позиції.

Для протидії польській експансії та забезпечення національних прав українців була необхідна консолідація українських сил. Саме до цього прагнула Українська національно-демократична партія, яка активно працювала над єдністю українських політичних груп. На спільній нараді Народного комітету та новообраних депутатів до австрійського парламенту 8 липня 1911 року було ухвалено важливу постанову про створення єдиної Української парламентської репрезентації у Відні. Вона повинна була об'єднати депутатів від різних українських політичних партій, включаючи національно-демократичну, радикальну партію та депутатів від Буковини.

Цей крок став важливим етапом у процесі об'єднання українських сил для боротьби за свої національні інтереси в умовах посилення польської та австрійської реакції в Галичині. [24, с. 4]. 16 липня 1911 року, під головуванням

Костя Левицького, було сформовано Український парламентський союз, який об'єднав три основні політичні групи українських депутатів: національних демократів, радикалів та представників Буковини. Створення союзу стало важливим кроком до консолідації українських сил у Галичині. Радикали на чолі з Миколою Лагодинським залишалися окремо до моменту утворення союзу, а соціал-демократичний депутат С. Вітик спочатку приєднався до Німецького соціал-демократичного союзу, а згодом залишив його, наближаючись до Українського парламентського союзу.

Одним із основних аспектів роботи союзу стало обговорення низки економічних питань, серед яких важливе місце посідала програма будівництва водних шляхів, або каналів. Польські та чеські депутати, оскільки питання стосувалося їхніх територій, підтримали цей проєкт. Українські депутати виступили проти, що викликало гарячу дискусію в парламенті. Обговорення цього питання стало причиною інциденту, коли словенський депутат Корошець вдарив актом в голову депутату Ужалю, а В. Будзиновський, у свою чергу, порвав протокол водної комісії, що лише підкреслювало напружену атмосферу в парламентських дебатах.

Таким чином, Український парламентський союз намагався зміцнити політичну позицію українців у Відні, одночасно долаючи внутрішні розбіжності та зовнішній тиск з боку інших політичних сил, зокрема польських і чеських. [24, с. 5]. Президентом Українського парламентського союзу було обрано Костя Левицького, а віце-президентами стали представники трьох груп, які утворили союз: Михайло Василюк від Буковини, радикал Микола Лагодинський і націонал-демократ Тарас Окуневський. Секретарем став Євген Левицький. Союз зосередився на вирішенні кількох важливих питань, зокрема питання українського університету та виборчої реформи до Галицького сейму, що стали основними завданнями в його програмі.

Однак на порядку денному також постало питання зовнішньої політики, зокрема загрози Балканської війни. В умовах цієї небезпеки українські політики скликали довірчу нараду, яка відбулася 7 грудня 1912 року. На нараді було

одноставно прийнято рішення, що в разі війни між Австрією і Росією українці з обох боків кордону повинні підтримати Австрію і виступити проти Російської імперії, вважаючи її найбільшим ворогом України. Це рішення свідчило про політичну консолідацію українців та їх прагнення захищати національні інтереси у складних геополітичних умовах. Галицькі українці, хоча і підтримували ідею побудови незалежної Української держави, з острахом дивилися на можливість опинитися під контролем Росії. Для них важливим було визволення Наддніпрянщини від російського панування, яке вони розглядали як "тюрму народів", а також ліквідація польського панування в Галичині. Вони прагнули створити національно-територіальну автономію для українців у складі Австро-Угорщини, вважаючи, що лише так можна забезпечити автономію та розвиток української нації.

Загроза війни змусила українських депутатів переглянути деякі свої позиції, зокрема стосовно армії. Хоча на засіданнях палати депутатів продовжувалося обговорення питань військової мобілізації, український депутат Юрій Романчук, виступаючи в парламенті, підкреслював важливість збереження миру для збереження стабільності та розвитку національних інтересів. В умовах невизначеності та напруженості в Європі, галицькі українці намагалися зберегти мир, водночас активно працюючи над досягненням своїх політичних цілей у межах Австро-Угорщини. [5, с. 636]. Українські депутати, хоча й не заперечували новий бюджетний розпис, продовжували наполягати на важливих для них питаннях, зокрема на реформуванні виборчої системи. Це питання стало особливо актуальним, незважаючи на зростаючу міжнародну напруженість. 19 жовтня 1911 року в прем'єр-міністра барона Гауча відбулася конференція щодо нового виборчого закону для Галицького сейму, але вона не дала результатів. Тому Український парламентський союз ухвалив рішення зайняти опозиційну позицію щодо уряду.

Польські сили також зробили крок назустріч. 9 листопада 1911 року К. Левицький отримав запрошення від польського представництва на конференцію, де обговорювалися питання сеймової реформи та інші культурні та економічні

питання. Конференція розпочалася 28 листопада 1911 року, і українську сторону представляли К. Левицький, Т. Окуневський, Є. Петрушевич та Є. Левицький.

Українці приїхали на конференцію з чітко сформульованими вимогами, серед яких були:

1. Вимога отримання 1/3 всіх сеймових мандатів для українців.
2. Створення окремої української курії в сеймі.
3. Призначення трьох українських представників до керівництва курії.
4. Введення одномандатних національних округів.
5. Збільшення кількості сільських мандатів до 88.
6. Розміщення українських мандатів у всіх куріях, зокрема міських і більших селищах.

Ці вимоги мали на меті забезпечити українцям більш справедливе представництво в політичних інституціях Галичини. [5, с. 590–591]. Переговори, що відбулися в результаті спроби досягти компромісу, не принесли бажаних результатів. Польська сторона, за словами українських представників, фактично зірвала конференцію, оскільки не була належно підготовлена. Однак Українське представництво не відмовилося від питання сеймової реформи і підняло його знову на конференції з прем'єр-міністром Штірком в грудні 1911 року. На цій зустрічі було чітко заявлено, що виборча реформа є ключовим елементом правно-політичного становища українців у Галичині.

Штірк пообіцяв передати необхідні інструкції наміснику Галичини, і завдяки подальшим перемовинам був досягнутий компроміс. 17 березня 1913 року було прийнято основи нової виборчої реформи. Згідно з новими умовами, українцям відводилося 27,2 % мандатів. Змішана система була запроваджена для двомандатних округів, а також була визнана українська сеймова курія, що давало українцям важливе політичне представництво в Галицькому сеймі [5, с. 645]. 30 червня 1913 року, після виборів, проведених новим намісником Галичини В. Коритовським, до Галицького сейму було обрано 31 українського депутата. Однак, незважаючи на нову виборчу реформу та політичні поступки, вибори супроводжувалися зловживаннями. Це включало фальсифікації та інші форми

втручання у виборчий процес, що було характерним для того часу в Галичині. Вибори, на яких були обрані представники українського табору, свідчили про зростання політичної сили українців у Галичині, хоча і не позбавлені складнощів та протистоянь з боку польських і адміністративних структур. [24, с. 5]. Напередодні Першої світової війни питання створення окремого українського університету в Галичині стало однією з ключових політичних проблем для українців. Боротьба за університет набирала все більших масштабів і викликала глибоку стурбованість серед національно свідомих українців.

22 травня 1912 року Український парламентський союз висунув основні вимоги щодо університету. Однією з основних вимог було, щоб місцем заснування українського університету став Львів, а також, що університет мав розпочати свою діяльність не пізніше ніж через 5 років. Ці вимоги були передані міністру освіти Гусареку під час зустрічі з представниками українського студентства на чолі з професором О. Колесою того ж дня.

Ця боротьба за університет не обмежувалася лише політичними заявами. Студентство та українські діячі активно підтримували цей рух, що було видно також з вітальної телеграми, яку українські депутати у Відні отримали від національно свідомих громадян з Києва. У телеграмі зазначалося, що ці люди з великою тривогою стежать за боротьбою в справі створення українського університету, висловлюючи сподівання на його успішне відкриття у Львові, що мало стати важливим кроком у захисті культурно-національного існування українського народу. [24, с. 4]. Упродовж 1912 року українські депутати неодноразово піднімали важливі питання в австрійському парламенті, зокрема, щодо виборчої реформи до Галицького сейму та відкриття українського університету у Львові. Зважаючи на зволікання в цих справах, депутати перейшли до обструкції парламенту, виступаючи проти відтермінувань.

13 і 14 червня 1912 року в парламенті виступили українські депутати Л. Бачинський, М. Василько та Т. Окуневський, демонструючи рішучість у своїй боротьбі. Л. Бачинський навіть поставив рекорд за довжиною промови, що зробило значний вплив на процес прийняття рішень. Як наслідок, було ухвалено

два важливих рішення: по-перше, комісія з виборчої реформи мала провести засідання у Львові для визначення кількості українських мандатів; по-друге, міністр освіти Гуссарек погодився внести до бюджетної комісії декларацію щодо виконання вимоги про відкриття українського університету.

Незважаючи на ці кроки, українські депутати продовжували зустрічати значні труднощі в процесі реалізації своїх вимог. 29 листопада 1912 року прем'єр-міністр Штірк представив проект цісарського указу про заснування університету у Львові, але цей проект передбачав його відкриття тільки у 1921 році, що викликало відмову з боку українських депутатів.

Важливою подією стало засідання українських і польських сеймових клубів 26 січня 1914 року, на якому взяв участь митрополит А. Шептицький. Він запропонував умови для українсько-польського компромісу, які включали утворення двомандатних виборчих округів з 35% неукраїнського населення, а також підтримку польськими сеймовими партіями відкриття українського університету. У цьому контексті передбачалося призначення ректора українського університету в новій виборчій ординації. [5, с. 24–25]. У 1914 році українським депутатам вдалося досягти угоди з польською більшістю в Галицькому сеймі про відкриття українського університету у Львові. Проте, реалізація цієї угоди була перервана початком Першої світової війни, що відклало це важливе питання на невизначений термін.

На початку XX століття австрійський уряд, прагнучи зберегти стабільність та територіальну цілісність імперії, ініціював реформування виборчих систем для представницьких органів влади. Це реформування мало на меті локалізувати міжнаціональні конфлікти, що виникали в Галичині, та пом'якшити протистояння між національними групами, особливо між поляками та українцями, в австрійському парламенті. Уряд прагнув встановити квоти для національного представництва, які мали забезпечити певний баланс та стабільність у політичному житті, а також сприяти економічному розвитку Галичини.

Ці спроби стабілізації мали довгострокову мету — забезпечити мирний розвиток провінції через створення умов для більш збалансованого політичного представництва на національному рівні. Проте, війна, яка розпочалася у 1914 році, фактично змусила відкласти багато з цих ініціатив.

2.2. Нові аспекти “українського питання” в другій половині XIX століття

Сутність «українського питання» в другій половині XIX століття був у тому, що воно стало важливим елементом міжнародної політики, зокрема для Російської імперії. Це питання ставало загрозою для Росії, оскільки український національно-визвольний рух набував все більшого значення, зокрема через акцент на ідеях автономії та можливого реформування як Австро-Угорщини, так і самої Росії на основах федерації. Ідеї щодо автономії українських земель активно підтримувалися в Австрії, де також виникали думки про необхідність реформ, що дозволяли б зберегти єдність багатонаціональної імперії через політичні компроміси.

З іншого боку, тиск Німеччини, що виступала за відродження окремої української держави, був спрямований не на безпосередній військовий конфлікт з Росією, а на ослаблення її політичного впливу в Європі. Ідеї щодо відокремлення України від Росії активно обговорювалися серед європейських держав, зокрема в Німеччині, але ці процеси не завжди мали на меті викликати безпосередній конфлікт між Росією та Німеччиною.

О. фон Бісмарк, канцлер Німеччини, чітко розумів наслідки потенційного військового конфлікту з Росією. Він був послідовним противником війни з Росією, що не було результатом особистих симпатій, а скоріше зумовлювалося політичним розрахунком. Бісмарк вважав, що навіть після перемог Росія могла залишитися стабільною, а розчленування імперії було малоімовірним. У його листі від 3 травня 1888 року він зазначав, що навіть у випадку військової перемоги на Росію, її «зруйнування» було малоімовірним, що свідчить про розуміння того, як важливо уникнути військового конфлікту з такою великою і потужною державою, як Російська імперія [79, с. 104]. О. фон Бісмарк, якого

вважають архітектором німецької зовнішньої політики другої половини XIX століття, дійсно помилився у своєму підході до Російської імперії. Його політика «ізоляції Франції» та намагання тримати Росію на відстані в кінцевому рахунку не спрацювала, і після його відставки в 1890 році почалася зміна зовнішньополітичної стратегії Німеччини.

Вільгельм II, який став кайзером в 1888 році, відмовився від бісмаркової політики нейтралітету і намагався активніше включити Німеччину у міжнародні альянси. Він схилився до відкритого конфлікту з Росією, що зрештою призвело до зрушення в дипломатії. У результаті Росія, відчуючи загрозу з боку Німеччини, уклала союз із Францією, що стало основою для створення Антанти.

У цей період «українське питання» вже не мало такої великої практичної значимості для Німеччини. Якщо ще в середині XIX століття німецька дипломатія прагнула використовувати українське питання як інструмент впливу на Росію, то до початку XX століття цей інтерес зменшився. Проте, знову з'являються прагматичні економічні інтереси щодо українських земель, які стали об'єктом уваги Німеччини.

Зокрема, українці почали розглядатися як заміна сезонних робітників із Російської імперії, які працювали на території Німеччини. Це було зокрема пов'язано з економічною ситуацією в районах, таких як Познаньщина, де виникала потреба в робочій силі для аграрних та промислових потреб. З цією метою в 1894 році була створена громадсько-політична організація «Німецька спілка східних прикордонних областей», яка мала на меті організувати українців для праці в Німеччині, а також посилити економічний вплив Німеччини на сході.

Отже, на початку XX століття українське питання знову набуло актуальності, але вже з іншої, більш економічної та політичної перспективи, ніж раніше, і стало частиною загальної політики Німеччини щодо Східної Європи [27, с. 29]. У 1903 році створення «Німецької спілки східних прикордонних областей» дійсно стало важливим кроком у розвитку відносин між німецькими політичними колами та українським національним рухом. Спільна діяльність з Руським народним комітетом, виконавчим органом Української національно-

демократичної партії, дозволила українцям отримати підтримку для боротьби з польсько-австрійською адміністрацією в Галичині.

Однією з важливих ініціатив стало видання журналу «Ruthenische Revue» у Відні, яке почалося у травні 1903 року. Цей журнал став важливим інструментом для популяризації української справи на міжнародній арені, дозволяючи висвітлювати проблеми та інтереси українців в Австро-Угорщині та за її межами. Видання стало своєрідною трибуною для українських інтелектуалів і політиків, зокрема тих, хто розглядав можливості для розвитку українського націоналізму та автономії в складі Австрійської імперії.

Завдяки співпраці з німецькими організаціями, українці намагалися наблизити свої інтереси до європейської політики, що дозволяло їм зміцнювати позиції в боротьбі за культурну та національну автономію в умовах складної міжнаціональної ситуації в Галичині та на сході Європи. Це співробітництво також допомогло українцям залучити увагу європейської громадськості до їхніх проблем і прагнень. [27, с. 28]. Доповідь прусського міністра Райнбабена перед парламентом у 1905 році мала великий резонанс і стала важливим етапом у міжнародному висвітленні «українського питання». Виступ, в якому він торкнувся «сумного становища русинів під польською владою в Галичині», надавав підтримку українському національному руху та привертав увагу європейської громадськості до проблем, з якими стикаються українці в Австро-Угорщині.

Цей виступ був результатом того, що українці активно інформували європейську спільноту про своє становище, а матеріали, що публікувалися в українському видавництві, зокрема журнал «Ruthenische Revue», сприяли формуванню позитивного образу українців і їхніх вимог на міжнародній арені. Поява доповіді Райнбабена у парламенті допомогла розповсюдити інформацію про національні та соціальні проблеми українців у Галичині серед політичних кіл Німеччини, що підвищувало тиск на австрійську та польську владу і додавало легітимності вимогам українців.

Завдяки такій міжнародній підтримці, українці змогли зміцнити свої позиції в боротьбі за культурну автономію, а також продовжити свою політичну діяльність в рамках австрійської імперії, ставши частиною ширших європейських політичних процесів на той час. [27, с. 30; 33, р. 30]. Ця ситуація відображала складну й суперечливу роль Німеччини в українському питанні на початку ХХ століття. З одного боку, Німеччина вважала українців важливим елементом своєї стратегії щодо ослаблення Російської імперії, однак акцент була зроблена не на національній самостійності українців, а на використанні їх як засобу для досягнення політичних цілей, зокрема для ослаблення Росії. Німеччина прагнула послабити своїх геополітичних супротивників, що включало й підтримку національних рухів у межах Російської імперії, але без конкретних планів щодо створення української незалежної держави.

З іншого боку, стратегія Німеччини в цьому напрямку мала напівофіційний характер. Громадсько-політичні організації, як-от Німецька спілка східних прикордонних областей, виконували роль «передової» в ідеологічному та політичному підтримуванні українського національного руху, проте це не завжди означало підтримку від німецької держави. Т. Шиман, радник кайзера та історик-публіцист, хоча й висловлював свої погляди щодо «національного питання», не представляв офіційну позицію уряду Німеччини, яка була набагато більш прагматичною та обережною в стосунках із Росією.

Пропозиція Шимана щодо проведення превентивної війни з Російською імперією, яка повинна була призвести до розпаду Росії на кілька частин (Великоросію, Україну та «західні території»), відображала значний вплив німецьких політичних стратегів на центрально-східноєвропейські питання. Однак на практиці це було неприйнятно для більшості європейських держав, що також підтримували певні стабільні стосунки з Росією. Тому попри інтерес Німеччини до українського питання, стратегічні розрахунки все ж зводилися до більш обережної дипломатії і використання ситуації на користь власних інтересів без відкритої підтримки української державності на той момент [79, с. 105]. Так, «українське питання» дійсно мало важливе значення в німецькій

зовнішній політиці на межі XIX–XX століть. Німеччина розглядала українців не лише як частину національних рухів Російської імперії, а й як народ, що має потенціал для створення власної держави. Це визнавалось у контексті підготовки до розпаду Російської імперії, в разі війни або кризи, що повинна була вести до розмежування її територій.

Концепція «західного краю», про яку ви згадуєте, була частиною цього стратегічного підходу, який включав виділення українських земель і територій, де переважали поляки, зокрема, Галичини, для окремого розгляду. Така роздільність не означала лише політичне чи територіальне розмежування, але також і соціокультурний аспект — відмежування українців як окремої національної одиниці, яка мала свої власні права на автономію чи навіть державність у майбутньому.

Таким чином, німці, хоча й не підтримували негайне створення незалежної української держави, визнавали українців як потенційних союзників і стратегічно важливий елемент, що може допомогти в ослабленні Російської імперії. Вони вважали, що цей процес може сприяти зміцненню їх власних позицій у Центрально-Східній Європі, не створюючи одночасно загрози для Німеччини, адже, як зазначалося в ідеях Т. Шимана, це мало бути частиною більших політичних і військових змін у регіоні.

Висновки до розділу

Саме на межі XIX–XX ст. «українське питання» стало важливим елементом міжнародно-правових і політичних доктрин, враховуючи конкуренцію між великими імперіями за контроль над українськими землями та можливість створення незалежної української держави. Це питання виникало не тільки в контексті національних рухів, але й в рамках стратегічних інтересів Російської, Австро-Угорської та Німецької імперій, кожна з яких намагалася вирішити його на свою користь.

Російська імперія прагнула утримати контроль над українськими територіями, розглядаючи їх як невід'ємну частину імперії. Російський уряд сприймав ідеї автономії чи незалежності як серйозну загрозу для імперської цілісності, тому активно забороняв будь-які спроби національного відродження на українських землях, сприймаючи їх як можливість втратити стратегічно важливі території.

Австро-Угорщина, зокрема після 1867 року, коли була утворена двоїста монархія, визнавала важливість підтримки українських національних рухів у Галичині та Буковині, де українці становили значну частину населення. Австрійці прагнули використати українців як партнерів у боротьбі за автономії та протистоянні польським і російським впливам. Зокрема, ідеї щодо створення української держави в рамках австрійської монархії були сприйняті як спосіб ослаблення польського панування в Галичині та впливу Росії.

Німецька імперія сприймала українців не лише як потенційних союзників для ослаблення Росії, а й як важливу частину плану національного розмежування на теренах Східної Європи. В умовах напружених відносин з Росією, німецькі політики прагнули використовувати українське питання для підготовки до можливої війни та змін на європейській карті. Їхні стратегічні інтереси полягали не тільки в розгляді можливості створення окремої української держави, а й у використанні цього питання для впливу на політику Росії.

Таким чином, «українське питання» стало не тільки національним, але й міжнародним політичним питанням, яке обговорювалося в контексті стратегічних і економічних інтересів великих імперій. Це визначило його місце в міжнародних доктринах того часу, де кожна з країн прагнула розв'язати питання через свої інтереси, що в кінцевому результаті не призвело до створення незалежної української держави в той період, але сприяло формуванню важливих національних ідеалів серед українців.

РОЗДІЛ 3

УКРАЇНА В ГЕОПОЛІТИЧНИХ СТРАТЕГІЯХ ЦЕНТРАЛЬНИХ КРАЇН ТА АНТАНТИ НАПЕРЕДОДНІ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

3.1. Українські землі в геополітичних планах Німеччини та Австро-Угорщини напередодні Великої війни

На початку XX ст. уряди Німеччини та Австро-Угорщини розробляли політичні плани стосовно українських земель. Україна, будучи найбільшим серед бездержавних регіонів Європи, з її великими природними та людськими ресурсами, стала об'єктом інтересу цих двох імперій[44]. Це було зумовлено не лише її геополітичним положенням, а й прагненням Німеччини і Австро-Угорщини забезпечити доступ до багатих природних та продовольчих ресурсів українських територій. В результаті таких амбіцій Україна потрапила в центр уваги провідних західноєвропейських дипломатичних кіл[55].

Ставлення Берліна та Відня до "українського питання" було зумовлене складним переплетенням як внутрішньої, так і зовнішньої політики обох імперій. Підготовка до реалізації військово-політичних планів Німеччини та Австро-Угорщини розпочалася ще в жовтні 1879 року, коли було підписано австро-німецький союзницький договір, що передбачав спільні дії цих держав у разі нападу Росії на одну з них. У травні 1882 року до цього союзу приєдналася Італія, утворивши Троїстий союз, спрямований проти Росії, Франції та Англії. Договір тричі поновлювався (у лютому 1887 року, травні 1891 року та червні 1902 року), але без значних змін. Передбачивши основні варіанти майбутніх військових дій, Троїстий союз першими розпочав практичну підготовку до загальноєвропейської війни, яка мала проходити під гаслом визволення "малих народів", до яких також відносили українців.

Наприкінці XIX століття Україна розглядалася в Берліні як одна з складових частин зовнішньополітичної концепції так званих "другорядних народів і держав" (Randstaatenpolitik), яка мала на меті, перш за все,

розчленування Російської імперії. Ці питання глибше розглядалися в пангерманській концепції "Серединної Європи" (Mitteleuropa), ядром якої повинні були стати Німецька та Австро-Угорська імперії [63]. Зовнішня політика Німеччини та Австро-Угорщини була спрямована на відрив українських земель від Російської імперії не лише через геополітичні, але й економічні міркування. Німці розуміли, що Україна була одним із головних постачальників сільськогосподарської продукції, зокрема щорічно виробляючи близько 43 % світового врожаю ячменю, 20 % пшениці, 10 % кукурудзи та інші значні обсяги зернових, загалом понад 16 млн тонн хліба на рік. [27, с. 14]. Значна частина української сільськогосподарської продукції постачалася на зовнішні ринки, і встановлення контролю над цією "європейською житницею" було важливою військово-політичною метою для Німеччини.

Окрім сільського господарства, Німецька імперія також мала великі інтереси в українських природних ресурсах. Особливо цікавилися вугіллям, залізною і марганцевою рудами, а також металургією та машинобудуванням. В Україні працювали величезні промислові центри загальноімперського значення, зокрема Донецький вугільно-металургійний, Криворізький залізорудний та Нікопольський марганцевий басейни. Напередодні Першої світової війни в районі Нікополя видобувалося понад 21 % загальноросійського обсягу марганцевої руди, а металургійні заводи Донбасу і Придніпров'я виплавляли близько 74 % чавуну в Російській імперії. За цими показниками Україна входила до числа світових лідерів у сільському господарстві та видобутку корисних копалин. Мету німецької "східної політики" чітко сформулював відомий промисловець, засновник металургійних заводів Thyssen AG, Август Тіссен, який зазначав: "Росія мусить поступитися нам районами Прибалтики, можливо, частково Польщею і областями по Дунаю, включаючи Одесу, Приазов'я з Кавказом. Це відкриє нам сухопутний шлях у Персію та Малу Азію, щоб, у разі потреби, наздогнати Англію в Єгипті та Індії". Ці амбіції відображали прагнення Німеччини розширити свої економічні і геополітичні інтереси в регіоні та на Сході Європи [55] .

Освоєння українських земель Німеччина почала ще до Першої світової війни, активно використовуючи економічну експансію. Німецькі промисловці володіли великими активами в Україні, зокрема шахтами й рудниками на Донбасі та Криворіжжі, а також значною часткою капіталу в металургійній і машинобудівній галузях. Вони володіли близько 10-15% капіталу "Акціонерного анонімного товариства російської залізної промисловості" та низкою інших підприємств, зокрема в машинобудуванні, де частка німецького капіталу досягала 30-40%.

Німецький публіцист і історик Аксель Шмідт, у своїй книзі "Мета Росії", напередодні Першої світової війни підкреслював важливість України для Росії через її природні багатства. Він зазначав, що втрата України, зокрема її сільськогосподарських і промислових ресурсів, була б катастрофічною для Росії, оскільки вона була "житницею", а також важливою базою для рудної й вугільної промисловості. Це свідчило про стратегічну важливість українських земель для імперій, що прагнули розширити свої економічні та геополітичні впливи в Європі. [55]. Так, німецькі політики та публіцисти справді розглядали Україну як важливий геополітичний об'єкт, особливо через її економічні ресурси. Ці ресурси, які концентрувались у південному регіоні України, зокрема в аграрному секторі та національних металургійних і вугільних базах, мали вирішальне значення для Німеччини. Саме ці ресурси, включаючи хліб, метали, вугілля та інші природні багатства, визначали стратегічну важливість України в контексті загальноєвропейської економіки.

Ідея завоювання і контролю за економічними ресурсами України почала формуватися ще під час Кримської війни (1853-1856 рр.), коли Німеччина зважала на можливість ослаблення Росії. Після франко-пруської війни (1870-1871 рр.) ця ідея зміцнилася, і німецьке керівництво почало конкретно планувати економічну експансію в Україні. Промисловці та політики бачили в українських землях важливий інструмент для зміцнення своїх економічних і стратегічних позицій, що підтверджується їхньою участю в українських промислових проектах і власності на значну частину ресурсів. [21, с. 41]. Так, в 80-х роках XIX

ст. під впливом геополітичних обставин та посилення конфліктів із Росією, німецька політика дійсно орієнтувалася на підтримку рухів за незалежність в окремих частинах Російської імперії, зокрема в Україні. Отто фон Бісмарк, як перший рейхсканцлер Німецької імперії, був переконаний, що для ослаблення Росії потрібно створити на її західних кордонах нові національні держави, які б підривали імперську єдність Росії та блокували її експансію на захід.

Одним з таких проектів було створення "Київського королівства", яке включало б українські землі, і в якому правителем мав стати представник австрійської династії Габсбургів. Це мало стати частиною плану для поділу Росії та ослаблення її політичного впливу в Європі. В 1888 році стаття Едуарда Гартмана в журналі "Gegenwart" відображала цю ідею: автор пропонував підтримувати національні рухи на територіях, що межували з Росією, зокрема на українських землях, щоб перетворити їх на окремі національні держави. За його словами, це могло стати дієвим інструментом протистояння російській експансії.

Німецька підтримка таких проектів мала на меті не тільки ослабити Росію, але й забезпечити Німеччині доступ до ресурсів, які зосереджувалися на українських землях, зокрема сільськогосподарських і промислових. [55].

За кілька років перед Першою світовою війною правлячі кола Німеччини активно працювали над стратегією розчленування Російської імперії, аби послабити її і зробити більш контрольованою для західноєвропейських держав. Україна, з її величезним економічним потенціалом, була особливо важливою для Німеччини в цьому контексті. Курт Ставенхаген, німецький публіцист, підкреслював важливість України для створення "Серединної Європи" (Mitteleuropa), концепції, яка передбачала об'єднання Німеччини та Австро-Угорщини, а також інших держав Центральної Європи, в єдину економічну зону. Він вважав, що відірвана від Росії і включена в цю систему, Україна могла б стати однією з найбагатших країн світу завдяки своїм природним ресурсам, зокрема родючим землям, вугіллю, залізним рудам і марганцевим родовищам, а також потужній аграрній і промисловій базі. Це ставлення відображало прагнення Німеччини отримати доступ до цих ресурсів і забезпечити собі стратегічну

перевагу в боротьбі з Росією. Водночас це також вказує на важливість України як геополітичного чинника в планах Німеччини на той час [55]. Бернхард фон Бюлов, як один із ключових політичних діячів Німецької імперії, справді мав значний вплив на формування геополітичної стратегії Німеччини в контексті Росії. Його висловлювання про необхідність спустошення економічних джерел Росії, зокрема через втрачені українські землі, є важливими для розуміння стратегічних цілей Німеччини того часу. Зокрема, підкреслюючи значення українських чорноземів для економіки Росії, Бюлов розумів, що контроль над Україною може призвести до серйозних економічних і політичних наслідків для Росії. Його висловлювання також відображають більш широку стратегію Німеччини, спрямовану на ослаблення Росії, зокрема через обмеження її доступу до важливих морів — Балтійського і Чорного, що безпосередньо впливало на її торговельні і військові можливості.

Бюлов вірив, що якщо Росія втратить Україну, це могло б призвести до соціального та економічного розладу в імперії, що фактично могло б перетворити її на другорядну державу на європейській арені. Це підтверджує стратегічне значення України в розрахунках Німеччини: контроль над цими землями забезпечував би економічну перевагу і в перспективі сприяв би ослабленню основного конкурента в боротьбі за гегемонію в Європі. [55]. Німеччина планувала відсунути Росію на схід, обмеживши її кордони Московським князівством. Україну ж розглядали як плацдарм для подальшого наступу на схід та частину стратегії завоювання Індії.

Ідея підкорення українських земель остаточно сформувалась на початку XX століття, коли Німеччина почала активно акцентувати на необхідності "тиску на схід" (*Drang nach Osten*). У 1907 році в Міністерстві закордонних справ Німеччини було створено науково-дослідницький відділ з "українського питання", а в Генеральному штабі сформовано спеціальний орган військової розвідки проти Росії. Німецька політика щодо Східної Європи та України була визначена трьома основними течіями, які мали значний вплив на урядові рішення.

Найвпливовішою групою була "Пангерманська ліга" (Alldeutscher Verband), один з найбільших ідеологічних центрів Німецької імперії, що об'єднувала радикально налаштованих офіцерів, бізнесменів та інтелігентів. Пангерманці підкреслювали перевагу німців над іншими народами, стверджуючи, що "велика німецька раса" має підпорядкувати собі менш "повноцінні" нації. Їхні політичні плани були опубліковані в брошурі "Велика Німеччина і Середина Європи" (Берлін, 1895 р.), де зазначалося, що до складу "Великої Німеччини" повинні увійти Нідерланди, Бельгія, німецька Швейцарія, Австро-Угорщина, Польща, Прибалтика, Румунія, Сербія і Україна. [55]. Подібні експансіоністські та мілітаристські теорії були викладені в особливому меморандумі, написаному провідними ідеологами руху, такими як Ернст Хассе, Альфред Гугенберг та інші. У меморандумі цілі війни були визначені, зокрема, як територіальні захоплення на сході, що включали українські, польські, білоруські та прибалтійські землі. До меморандуму додавалися карти і коментарі. Пангерманісти прагнули розгромити Росію й колонізувати Галичину і Чорноморське узбережжя, а існування України розглядалося лише в рамках стратегії німецької експансії на схід. [86].

Наступною за впливом була група німецьких журналістів і науковців "Серединна Європа" (Mitteleuropa), до якої входили політичний публіцист і дослідник Східної Європи Пауль Рорбах, публіцист і дослідник слов'янських народів Георг Кляйнов та інші. У своїй програмній праці "Неросійські народи Росії і ми" ідеологи групи виступали за надання незалежності неросійським народам Російської імперії. Після відвідин України в 1897 році Рорбах висловив ідею перетворення України на напівсамостійну державу, підконтрольну Німеччині, і висловив відоме твердження: "Хто володіє Києвом, той має ключ від Росії" [55].

Третю групу складали консервативні політики на чолі з професором історії Пруської військової академії та Берлінського університету Отто Гетчем. Він підтримував ідеї добросусідських відносин і вважав, що Російська імперія залишиться неподільною. Гетч був активним противником "східної політики"

Німеччини та відродження східноєвропейських держав. Згодом він здобув прихильників серед впливових політичних кіл, які прагнули до спільного з Росією панування в Східній Європі. [55].

Отже, уряд Німеччини і Генеральний штаб були змушені знайти компроміс між агресивними поглядами пангерманістів і ліберальними консерваторами. Зовнішньополітичне відомство схилилося до рекомендацій групи “Серединної Європи”.

Перед Першою світовою війною у планах Німеччини було відокремлення України від Російської імперії, як одне із найважливіших завдань у своїй східноєвропейській політиці. Цей план розроблявся впродовж останніх десятиліть, а військове керівництво удосконалило його в рамках відомого плану “Шліффена”. [55]. У червні 1914 року, імператор Німеччини Вільгельм II скликав нараду, де було вирішено створити велике Королівство Польське, до складу якого мали увійти українські, литовські та польські землі. Керувати цією територією планувалося призначити малолітнього Максиміліана Гогенберга, сина ерц-герцога Франца Фердинанда. У серпні того ж року німецький рейхсканцлер Теобальд Бетман-Гольвег у меморандумі до посла у Відні підтвердив намір Німеччини підтримати повстання в Україні, що мало бути частиною плану створення буферних держав серед неросійських народів на заході Російської імперії, які межували з Німеччиною та Австро-Угорщиною. Саме тоді відомий німецький військовий історик і політик Ганс Дельбрюк у редактованому ним журналі Пруські щорічники стверджував, що Росія повинна втратити всі чужорідні території на своєму західному кордоні, а сама імперія має бути перетворена на "напівазіатську державу". Однак ці наміри могли бути здійснені лише за умови сприятливого розвитку військово-стратегічної ситуації на фронті.

Таким чином, "українське питання" було важливим елементом у зовнішньополітичних концепціях німецького уряду перед Першою світовою війною.

Австро-Угорщина також розробляла плани щодо України, хоча на початку XIX століття австрійський уряд не приділяв великої уваги східному напрямку своєї геополітичної стратегії. Лише після поразки у війні з Пруссією 1866 року, коли Австрія була усунена від загальнонімецьких справ, Відень став все більше звертати увагу на Східну Європу. У 80-х роках XIX століття австрійці запропонували ідею створення Київського королівства під контролем Габсбургів, щоб усунути російський вплив на українські землі. Австро-Угорщина прагнула не лише зберегти панування в Східній Галичині, Буковині і Закарпатті, але й претендувала на Волинь і Поділля, а також мала надії на приєднання Наддніпрянщини за сприятливих обставин. Такий розвиток подій дозволив би Відню стати лідером слов'янського світу, маючи в своєму складі українців, поляків, чехів та словаків. У першій половині XX століття Австро-Угорщина активно розгорнула розвідувальну діяльність на східних українських землях, що свідчило про її зацікавленість в Україні як частині території можливого військового супротивника [55].

Серед чинників, які могли послабити царську Росію, австрійські політики розглядали посилення українського національного руху в Наддніпрянщині. Оцінюючи ситуацію в південно-західній частині Російської імперії, вони прагнули через галичан переконати наддніпрянців підтримати ідею створення Київського королівства під австрійським контролем. Таким чином, австрійські політики сподівалися, що за сприятливих міжнародних умов могли б приєднати частину чи всю Наддніпрянську Україну до Габсбурзької монархії, не відмовляючись при цьому від контролю над уже зайнятими українськими землями [55]. Таким чином Австро-Угорщина прагнула відсунути Росію від своїх кордонів і Чорного моря, а також усунути загрозу російської інтервенції на Балкани та в Туреччину. Ідея створення буферних держав на західних кордонах Російської імперії, зокрема в Україні, ставала важливою складовою зовнішньополітичної стратегії австрійського уряду.

Перед Першою світовою війною Австро-Угорщина розглядала українське питання як важливий елемент стратегії щодо розвалу Російської імперії. У

серпневому звіті 1914 року австрійський консул у Львові Емануїл Урбас зазначав, що Україна повинна була мати лише обмежену політичну інтеграцію з Австрією, але з глибокими військово-промисловими зв'язками для запобігання російській експансії. Ідеї, висловлені Урбасом, були продовжені в меморандумі Леопольда фон Андріана-Вербурга, колишнього австрійського генерального консула у Варшаві, який підкреслював важливість українського питання для зовнішньої політики Австро-Угорщини, заявивши, що майбутній розвиток монархії залежав від ставлення до українського народу. Порівнюючи основні тези двох австрійських дипломатів, можна побачити спільну рису в їх підходах — обидва виступали проти ідеї українського державотворення. Попри деякі обіцянки українцям, в їхніх політичних прогнозах не передбачалося створення самостійної України. Вони розглядали Україну як частину своєї стратегії для ослаблення Росії, але без надання їй повної незалежності [55].

У червні 1914 р. прем'єр-міністр Угорського королівства Іштван Тіса висловив думку, що становище українців в Угорщині набагато краще, ніж у Росії, оскільки російський уряд прагне поневолити весь український народ. Цю заяву підтримала напівурядова “Будапештська газета”, яка підкреслила, що українське питання має велике міжнародне значення і повинно бути вирішене на більш високому рівні [55].

Попри різні погляди, австрійські урядовці, готуючись до війни, планували відокремлення українських земель від Росії та створення незалежної української держави, що мало б послабити Росію і зменшити її вплив у Чорноморському регіоні. Генеральний штаб Австро-Угорщини на початку війни передбачав висадку спільного австро-турецького експедиційного корпусу на Кубані та півдні України, зокрема в районі Одеси. До складу корпусу мав увійти український військовий легіон, чисельністю близько тисячі осіб, яких планували перевезти до Стамбула. Метою операції було організувати антиросійське повстання в Україні, але через внутрішні суперечності в турецькому уряді цей план не був реалізований [55].

Отже, напередодні Першої світової війни “українське питання” в Німеччині та Австро-Угорщині розглядалося в двох аспектах: як ключовий чинник для послаблення Російської імперії в соціально-економічному та військово-політичному контекстах, а також як частина експансіоністських планів цих держав щодо українських земель.

3.2. Україна перед війною у військово-стратегічних планах країн Антанти

Урядові кола Великобританії та Франції, на відміну від Німеччини та Австро-Угорщини, довго мало цікавилися "українським питанням", оскільки їхні політичні цілі зосереджувалися переважно на колоніальних інтересах. Однак, вони були обізнані про "українську проблему" через німецькі джерела. Перша активність у цьому напрямку проявилася з боку Великої Британії. Британська преса та урядові матеріали того часу свідчать про значну поінформованість про суть цього питання. Відомий англійський історик Арнольд Тойнбі дізнався про український народ під час Боснійської кризи 1908-1909 рр. від свого товариша по навчанні в Оксфорді, Льюїса Нем'єра, який був уродженцем Тернопільщини і емігрував до Великої Британії [54, с. 48].

Зацікавлення українською проблематикою у Арнольд Тойнбі проявилася вже під час Першої світової війни, коли він працював над своїм монументальним 12-томним твором "Дослідження історії" (1934-1961 рр.). У цій праці Тойнбі вивчав процеси становлення та занепаду цивілізацій, і в рамках цього дослідження, зокрема, звернув увагу на роль українських земель та їх вплив на геополітичні зміни в Європі. Ще на початках своєї наукової діяльності Арнольд Тойнбі підкреслював, що "первісним центром розселення слов'ян, ймовірно, був регіон у Центральній Європі", межі якого визначалися Карпатами на заході, болотами на півночі, течією річки Дніпро на сході та чорноморськими степами на півдні. У своїй праці "Нова Європа. Кілька нарисів про відбудову" (1915 р.) він висловив своє розуміння топоніму "Україна", зазначаючи, що це не окраїна Росії, а широка територія від Карпат до Волги, що розташована на межі великих природно-географічних регіонів. Тойнбі також ототожнював історію

українських земель з "країною чорнозему", що відома ще з часів Античності. [54, с. 49].

Олександр Шульгин, відомий український науковець і політичний діяч періоду Центральної Ради, зауважував, що до початку Першої світової війни "українське питання просто не існувало для французів і решти союзників". Він вказував на те, що для Антанти в першу чергу важливо було утвердити ідеологію війни як звільнення малих народів від гніту великих. Лише на завершальному етапі війни, коли Антанта намагалася створити враження звільнення "слабких народів" від "сильних", це питання частково почало розглядатися союзниками. Оскільки царська Росія була провідним учасником Антанти, Шульгин робить висновок, що "ні Британії, ні Франції не було діла до нікому невідомого народу українського"[54, с. 49]. Британські урядові кола, усвідомлюючи важливість залучення так званих "малих народів" на свій бік для досягнення перемоги над державами Троїстого союзу, активно пропагували ідеї національного самовизначення. Для цього було створено спеціальне агентство, яке займалося публічною підтримкою цього процесу. Вчені, журналісти та письменники активно використовували суспільну думку, здійснюючи пропагандистську діяльність, спрямовану на підтримку національних прав поневолених народів.

Британський уряд, зокрема, проголосив свою підтримку ідеї вирішення національних проблем народів, поневолених ворогами Антанти, з метою використати ці народи як союзників проти австро-німецького блоку. Проблема національного самовизначення набула особливої актуальності в умовах Першої світової війни. Прем'єр-міністр Великобританії, Герберт Асквіт, підкреслював важливість цієї ідеї, заявивши: "Ми ніколи не вкладемо меч у піхви, який ми так нелегко витягнули..., доки права малих націй Європи не будуть поставлені на міцну основу" [54, с. 49]. Вінстон Черчилль, обіймаючи посаду першого лорда Адміралтейства в 1911–1915 роках, також підтримував ідею врегулювання національних суперечностей у Європі. Як представник консервативних кіл, він вважав важливим використати принцип національного самовизначення для забезпечення стабільності на континенті. У своїх заявах Черчилль наголошував:

"Якщо внаслідок нашої перемоги Європа буде перелаштована настільки, наскільки це можливо відносно принципу національності, згідно з бажаннями людей, які проживають на спірних територіях, ми можемо сподіватися значної розрядки і полегшення". Ці слова підкреслювали його віру в те, що дотримання принципу національного самовизначення могло стати ключовим елементом післявоєнного порядку, спрямованого на мінімізацію конфліктів і напруженості в Європі. Черчилль бачив у цьому можливість забезпечення більшої стабільності та тривалого миру на континенті[54, с. 50]. Реальні інтереси Великобританії напередодні Першої світової війни були спрямовані на захист і зміцнення її глобального впливу, особливо через утримання домінування на морях та захоплення стратегічно важливих ресурсів, таких як нафтові родовища Османської імперії. Хоча Лондон використовував ідеї національного самовизначення як політичний інструмент, ці принципи часто слугували лише засобом для досягнення геополітичних цілей.

Щодо "українського питання", британські політики залишалися обережними, усвідомлюючи чутливість цієї теми для їхнього союзника — царської Росії. Роберт Сетон-Вотсон, відомий славіст і активний дослідник проблем національних меншин у Європі, виявив глибокий інтерес до українського питання, однак зіткнувся з політичною реальністю. У своїх спогадах він розповів, як у 1914 році планував відвідати Росію, щоб вивчити позицію царського уряду щодо майбутнього України. Проте, ознайомившись із російською пресою та спілкуючись із слов'янськими діячами, він дійшов висновку, що обговорення української тематики в російському контексті є марним. Сетон-Вотсон визнав: "Єдиний шлях, яким я можу привернути до себе... офіційну й більшість неофіційної Росії, є Totschweigen (цілковита мовчанка) щодо українського питання. У цьому я не бажаю брати участі". Це свідчило про те, що навіть у британських інтелектуальних колах, попри інтерес до національних проблем, існувало чітке усвідомлення політичної доцільності мовчання щодо питань, які могли ускладнити відносини з Росією — ключовим союзником Антанти [54, с. 50]. Напередодні Першої світової війни Французька

Республіка мала чіткі територіальні й економічні амбіції, спрямовані на ослаблення Німецької імперії та зміцнення власних позицій у Європі. Повернення Ельзасу й Лотарингії, втрачених після франко-пруської війни 1870–1871 рр., було одним із головних зовнішньополітичних пріоритетів Франції. Окрім цього, французьке керівництво прагнуло розширити контроль над ресурсами й промисловими регіонами, зокрема над Саарським вугільним басейном і Рейнською зоною, а також отримати частку німецьких колоній.

Стратегія Франції у війні базувалася на пасивно-оборонній тактиці, що відображало прагнення уникнути значних втрат на початкових етапах конфлікту. Однак ця тактика також визначалася обмеженими можливостями французької армії в протистоянні з німецькими силами. Значні надії покладалися на підтримку союзників, особливо Російської імперії, яка мала відкрити Східний фронт і відволікти значну частину німецьких військ.

Франція також прагнула забезпечити широку дипломатичну підтримку своїм цілям. Питання національного самовизначення "малих народів" було менш актуальним для французької політики, оскільки її головний інтерес зосереджувався на відновленні власного національного престижу, територіальній експансії та економічному домінуванні в Європі [14, с. 11]. "Українське питання" залишалося периферійним для офіційної політики Франції в контексті її союзницьких відносин із Російською імперією. Французький уряд підтримував ідею "єдиної і невідомої Росії", вбачаючи в цьому гарантію збереження балансу сил у Східній Європі та важливий елемент у протидії німецькому реваншизму. Такий підхід відповідав геополітичним інтересам Антанти, де Росія відігравала ключову роль як військовий союзник у боротьбі проти Німеччини та Австро-Угорщини.

Водночас Російська імперія мала власні стратегічні амбіції, які сягали далеко за межі внутрішніх національних питань. Її головною метою було забезпечення контролю над Чорноморськими протоками – Босфором і Дарданеллами, що відкривало б вільний вихід до Середземного моря. Оволодіння Константинополем та західним узбережжям Мармурового моря

розглядалося як критично важливе для забезпечення економічних і геополітичних інтересів Росії.

Ці прагнення активно підтримувалися ідеологами російської державності. Зокрема, філософ і громадський діяч князь Євгеній Трубецькой наголошував на життєвій важливості реалізації цих планів для Росії: "Всіма сторонами нашого життя ми пов'язані з цією метою, це для нас питання про наш хліб насущний, про нашу політичну могутність". Це свідчить про те, що в російській політичній думці завоювання проток асоціювалося не лише з економічними, а й із символічними аспектами національної величі й міжнародного впливу.

Таким чином, у той час як Франція орієнтувалася на зміцнення Росії як союзника, сама Російська імперія фокусувалася на власних експансіоністських планах, що лише віддаляло перспективу вирішення "українського питання" в інтересах українського народу [54, с. 50]. Південноукраїнський регіон відіграв ключову роль у стратегічних планах Російської імперії під час Першої світової війни. Його географічна близькість до Босфору робила його ідеальним плацдармом для можливого наступу на Османську імперію та реалізації російської мети — забезпечення контролю над протоками Босфор і Дарданелли. Відстань від основних портів, таких як Севастополь (283 милі) та Одеса (329 миль), до Босфору була відносно невеликою, що сприяло мобільності військово-морських сил і логістичному забезпеченню операцій.

На момент війни весь Чорноморський флот Росії базувався в українських портах. Його основним завданням було збереження переваги на морі, що включало захист торговельних шляхів, блокаду османських портів і підтримку наземних операцій через можливе десантування на узбережжі Анатолії. Проте російське військово-морське командування стикалося із серйозними викликами: турецько-німецький флот, оснащений сучасними бойовими кораблями, перевершував Чорноморський флот за потужністю та технічними характеристиками [54, с. 50].

Ця риторика апелювала до історичних асоціацій з Київською Руссю та Галицько-Волинським князівством, що використовувалося для легітимізації російських претензій на українські землі. Реальна мета полягала у військовому та політичному ослабленні Австро-Угорщини, забезпеченні стратегічного контролю над Карпатським регіоном і нейтралізації українського національного руху, який активно підтримувався Австро-Угорщиною в її власних інтересах.

Таким чином, імперська політика царського уряду щодо України відображала глибоку суперечність між офіційно проголошеними цілями та реальними загарбницькими амбіціями. Після захоплення західноукраїнських земель під час Першої світової війни російська влада розглядала ці території як важливий інструмент для ліквідації "центру мазепинського руху", що вважався осередком української національної ідеї. Галичина, з її політичною свободою та культурними ініціативами, служила джерелом натхнення і підтримки для українського руху в Наддніпрянщині, що було неприйнятним для царського режиму.

Граф Георгій Бобринський, який очолював Галицько-Буковинське генерал-губернаторство в 1914–1915 роках, чітко висловив позицію царської влади щодо цього питання. У своїй політичній риторичі він наголошував на загрозі "українізації" регіону, що могла б вплинути на Малоросію (сучасну Центральну та Східну Україну) і посилити національно-визвольний рух на територіях, підконтрольних Російській імперії. Він зазначав: "Якщо русській дух буде цілком зломлено, і Східна Галичина, і Буковина будуть повністю українізовані, то тоді сила ворожого натиску буде спрямована на нашу Малоросію, і українська пропаганда в нас значно посилиться." Таким чином, Бобринський розглядав боротьбу за "русское дело" в Галичині як засіб захисту імперської влади в Наддніпрянщині. Він також підкреслював, що діяльність російської адміністрації на захоплених територіях мала стратегічне значення для національної "самооборони" Росії, незалежно від перспективи приєднання Галичини та Буковини до імперії. Це відображає основну мету політики російської окупації – не тільки закріпити військовий контроль, а й активно

протидіяти українському національному руху шляхом придушення культурних і політичних свобод, які існували в західноукраїнських землях під владою Австро-Угорщини[54, с. 51].

Для імперських амбіцій Росії Галичина стала осередком ідеологічного спротиву та символом українського національного руху, який уявлявся серйозною загрозою політичній стабільності імперії. Розвиток ідей української самостійності викликав гостру реакцію з боку російських шовіністів — як серед високопосадовців, так і на рівні місцевих представників влади. Напередодні Першої світової війни в кожному свідомому українцеві вони бачили потенційного сепаратиста, який прагне створення незалежної України.

Український науковець і громадський діяч Олександр Русов згадував, що такі уявлення зводилися до страху перед ідеєю відокремлення України від Росії. Цей сценарій, за словами Русова, включав бачення України як незалежної держави з власною владою, дипломатичними представництвами, національною валютою та військовими силами[54, с. 51]. Експансіоністські прагнення царської Росії часто прикривалися пропагандою про визвольну місію та боротьбу проти українофільства, яке розглядалося як зрада "споконвічних російських основ". Особливе місце в цій ідеології займали ідеї про необхідність ліквідації українського національного руху, який вважався загрозою імперській єдності.

Відомий вчений, громадський діяч і представник марксизму П. Струве заявляв про це з характерною категоричністю. Він стверджував, що першочерговим завданням Росії є "возз'єднання" всіх частин "російського народу", включаючи "російську" Галичину. За його словами, це було необхідним не тільки для територіальної експансії, але й для "внутрішнього оздоровлення" імперії, оскільки перебування галицьких українців під владою Австро-Угорщини породило й підживлювало "спотворене" українське питання[54, с. 51].

У переддень Першої світової війни в російських урядових колах, парламенті, серед політиків та в пресі посилювалася риторика про загрозу, яку нібито становила "українська небезпека". Ця небезпека, за твердженнями імперської пропаганди, походила від підтримки українського руху з боку

Австро-Угорщини. У відповідь лунали погрози на адресу Відня, що звинувачувався у сприянні розвитку "сепаратистських" настроїв серед українців.

Зокрема, міністр закордонних справ Російської імперії Сергій Сазонов, який обіймав цю посаду в 1910–1916 роках, прямо називав "українську ідею" однією з основних причин майбутнього конфлікту. Для царської влади український рух, який підтримувався в Австро-Угорщині, розглядався як серйозна загроза єдності імперії. Російська преса, особливо правого спрямування, дедалі гучніше заявляла, що український національний рух є результатом "інтриг" Австро-Угорщини та Німеччини, спрямованих на ослаблення військової могутності Росії та відторгнення українських земель. З метою боротьби з українським рухом у Галичині царський уряд напередодні війни значно посилив підтримку москвофільських організацій. Ця підтримка базувалася на пропаганді концепції "всеросійської національної єдності" та спрямовувалася на поширення антиукраїнських настроїв серед місцевого населення.

Завдяки москвофільським організаціям Росія проводила як пропагандистську діяльність, переконуючи галичан у спільності з "руським народом", так і підривно антидержавну політику, метою якої було приєднання всіх українських етнічних земель, що перебували в складі Австро-Угорщини. Ідеологічна експансія російського уряду у Галичині включала пропаганду ідеї "єдиного руського народу", міфологізацію Київської Русі та значну фінансову допомогу москвофільським рухам.

Окрему увагу Генеральний штаб збройних сил Російської імперії приділяв лемкам, адже їхнє місце розселення в північних Карпатах (схили Бескидів) розглядалося як стратегічно важливий регіон, близький до кордонів Австро-Угорщини. Російські військові бачили ці території потенційною базою для майбутніх операцій на Карпатському фронті.

Волинська губернія на початку XX століття розглядалася як стратегічний плацдарм для підтримки російської експансії на західних кордонах імперії. Цей регіон відігравав ключову роль у забезпеченні зв'язків із галицькими

москвофільськими організаціями. Саме з Волині йшла підтримка їхньої діяльності, а важливі адміністративні посади там займали діячі, які в 1914–1915 роках очолюють російську військово-окупаційну адміністрацію в Галичині.

На Волині активно функціонували осередки русофільської пропаганди, такі як Почаївська православна лавра — чоловічий монастир, який став центром русифікації та базою чорносотенних організацій. Також діяв інтернат у Житомирі та філіал Російсько-галицького благодійного союзу. Вся ця діяльність подавалася як "захист православ'я" в Галичині, хоча фактична релігійна ситуація в регіоні свідчила про інше.

За даними 1910 року, в Галичині налічувалося майже 3,4 мільйона греко-католиків, тоді як православних було лише близько 2,8 тисячі. Це яскраво демонструє масштаб релігійної та національної різниці, яку російська пропаганда намагалася ігнорувати, маніпулюючи питанням релігії для досягнення власних політичних і геостратегічних цілей[54, с. 51]

Шведський вчений-державознавець і політик Рудольф Челлен (1864–1922), засновник поняття "геополітика", у своїй праці "Політичні проблеми Світової війни" (1916) висловлював думку, що однією з ключових задач війни було вирішення питань, пов'язаних зі Східною Європою. Він наголошував, що майбутній баланс сил і конфігурація кордонів, які встановить війна, визначатимуть долю європейського континенту на тривалий час.

Цей аналіз Челлена підкреслював геополітичне значення регіону, де перетиналися інтереси великих держав, і його роль у формуванні нової політичної карти Європи після завершення світового конфлікту. Рудольф Челлен переконував, що "українське питання" виступало одним із важливих джерел напруженості в міжнародних відносинах наприкінці XIX століття. Учений вважав, що ця проблема настільки значуща, що її слід зарахувати до головних причин, які спричинили Першу світову війну. Він підкреслював, що доля українських земель, розташованих на перетині інтересів великих імперій, мала критичне значення для геополітичного балансу у Східній Європі, впливаючи на хід і результати глобального конфлікту [54, с. 51]. Водночас варто підкреслити,

що розвиток воєнних подій під час Першої світової війни змусив усі залучені сторони переглянути свої геополітичні плани щодо "українського питання". Реалізація намірів, пов'язаних із використанням українських територій у власних інтересах, стикалася із непередбаченими викликами і втратами, що призвело до серйозного коригування стратегічних розрахунків кожної зі сторін конфлікту.

Висновки до розділу

Для Російської імперії Галичина справді була джерелом значної політичної загрози, оскільки вона слугувала вогнищем національної самосвідомості та осередком розвитку української культури й політики. Це відзначив польський історик Людвік Васілевський, підкреслюючи, що Галичина стала платформою для ідейного й культурного розвитку українського руху, який активно поширювався на Наддніпрянщину, загрожуючи стабільності імперії.

Це твердження підкреслює ключову роль Галичини як символічного й практичного центру українського національного відродження. На відміну від Наддніпрянської України, яка перебувала під сильним тиском русифікації, в Галичині український рух мав можливість існувати завдяки відносно ліберальній політиці Австро-Угорщини. Наявність українських політичних партій, наукових установ, видавництв і культурних організацій перетворила регіон на інтелектуальний та організаційний центр боротьби за українську національну ідею.

Таким чином, для Росії окупація Галичини під час Першої світової війни була не тільки військовим завданням, а й спробою ліквідації ідеологічного "форпосту", що підживлював національний рух у Наддніпрянській Україні. Однак, навіть у разі окупації, імперська влада стикалася з проблемою інтеграції цього регіону через його глибоку культурну та політичну окремішність.

РОЗДІЛ 4

УКРАЇНСЬКІ ЗЕМЛІ У ПОЛІТИЦІ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ДЕРЖАВ ПІД ЧАС ВЕЛИКОЇ ВІЙНИ

4.1. “Українське питання” в розрізі політики країн Антанти під час війни

Плани обох військових блоків щодо українських земель у Першій світовій війні фактично зводилися до їх захоплення та колонізації. Росія, вступивши у війну під гаслом "звільнення поневоленого слов'янства", насамперед прагнула реалізувати свою довоєнну стратегію – розширити кордони імперії, приєднавши Галичину, Буковину та Закарпаття.

З іншого боку, захопивши ці землі, царський уряд прагнув остаточно знищити "мазепинський" рух і таким чином вирішити українське питання в дусі столипінської політики. Росія не могла допустити, щоб частина українських земель залишалася поза її межами, створюючи сприятливі умови для розвитку українського національного життя, адже це суперечило її планам щодо України загалом. Тому першочерговою метою Росії було заволодіння українськими землями в Австро-Угорщині, щоб об'єднати під своєю владою весь український народ.

Володіння Україною мало ключове значення для Росії як великої держави, оскільки поєднувало стратегічні інтереси з історичною ворожнечею, особливо в умовах зростання української національної свідомості. Міжнародне значення українського питання полягало в тому, що незалежна Україна, звільнена від російського панування, стала б важливим чинником стабільності у Східній Європі. Однак це не відповідало інтересам Росії, яка прагнула зберегти контроль над регіоном.

До початку війни в російській Думі та за її межами, від міністрів і політиків Росії часто звучали заяви про "українську небезпеку" в Австрії, супроводжувані погрозами на адресу Австро-Угорщини за її нібито підтримку українського руху. Під час війни, у період найбільших успіхів російської армії,

міністр закордонних справ Сергій Сазонов прямо назвав "українську ідею" однією з ключових причин війни. Водночас ідеолог російського шовінізму Петро Струве висловився на цю тему ще відвертіше, чітко акцентуючи загрозу, яку для Росії становив український національний рух. *"Перш за все, – зазначав він, – Росія повинна возз'єднати і об'єднати з імперією всі частини "русского" народу. Звідси випливає історична неминучість приєднання до імперії "русской" Галичини. Таке приєднання неминуче, як це, на жаль, цілком ясно виявилось саме у зв'язку з цією війною, і для внутрішнього оздоровлення Росії, тому що австрійське буття малоросійського племені породило і живило у нас потворне так зване "українське питання"*[68, с. 495].

З цього було очевидно, як Росія планувала діяти щодо українського руху в Галичині після захоплення краю. У Наддніпрянській Україні, попри лояльну позицію Товариства українських поступовців, всі українські політичні партії були заборонені законом, а їхня діяльність переслідувалася і йшла в підпілля. Участь у таких організаціях влада розглядала як "зраду батьківщини", за що винних притягували до кримінальної відповідальності.

На початку війни в Росії було запроваджено воєнний стан, що дало шовіністам свободу дій для повного знищення українського руху. Уже 2 серпня 1914 року в Києві було закрито українську газету. Згодом, 22 січня 1915 року, командувач Київського військового округу видав наказ, який забороняв на весь час воєнного стану всі періодичні видання українською, старосєврейською мовами та єврейським жаргоном.

Після російської окупації Галичини та Буковини українську пресу було повністю ліквідовано, і на всій етнічній українській території не залишилося жодного українського видання. Це завдало серйозного удару українським національним інтересам. Як зазначав Олександр Лотоцький: "Коли не стало української преси, настав зовнішній спокій смерті в національному житті України. За українців заговорили інші – чорносотенні газети" [68, с. 496]. Одночасно із заборобою всіх українських періодичних видань влада конфісковувала українські книжки, а окремих авторів звинувачували в

антидержавній пропаганді. Їх карали позбавленням громадянських прав, засланням до Сибіру або ув'язненням за видання та поширення творів, які вважалися "ворожими встановленому порядку". Багато українських діячів було заарештовано, ув'язнено або вислано на заслання. Просвітницькі організації, видавництва та культурні товариства по всій Україні закривалися, що фактично повернуло український народ до найважчих часів національного гноблення.

Російське суспільство, без винятку, об'єдналося проти українства. Чорносотенна газета "Колокол" звинувачувала наддніпрянців у зраді, так як "...найнебезпечнішим їх ворогом є москалі", а галичан – у зраді слов'янству. В одному з матеріалів надруковано: "Українці Австрії – то бур'ян слов'янства, який розцвітає під усмішкою австрійського сонця разом із болгарським чортополохом". У статті "Политическая пропаганда украинцев" від 8 лютого 1916 року "Колокол", виступаючи проти українських національних прагнень, наголошував, що у "теперішній війні звільнення поневоленого слов'янства" інтереси Росії не збігаються з позицією щодо українського та польського питань. Газета стверджувала, що Росія не повинна "звільняти Польщу для Польщі, Україну для України", адже це означало б стати їхнім слугою. Шовіністи із "Колокола" закликали до повного знищення українства, заявляючи: "Не рішати, а порішити назавжди українське питання"[68, с. 496] .

Російські ліберали, намагаючись демонструвати шляхетність у ставленні до українського питання, насправді не захищали навіть мінімальних передвоєнних здобутків українців. Їхні вимоги щодо українства залишалися значно скромнішими порівняно з тими, які українці озвучували під час війни на громадських і земських зібраннях чи друкували в підпільній пресі. Це підтверджує заява П. Мілюкова, лідера партії кадетів, зроблена восени 1916 року в Швейцарії. У своїй промові він висловив дві ключові думки: українці, як галичани, так і наддніпрянці, займають непримиренну позицію щодо Росії, а їхня ворожість тільки посилюється в ході війни; внутрішні проблеми Росії не дозволяють реалізувати навіть ту обмежену програму щодо українського питання, яку підтримували кадети та поступовий блок.

Однак протягом всієї війни жоден російський політик і жодна політична партія не зробили публічної чи офіційної заяви в українському питанні, яка б могла дати українцям хоча б мінімальні надії чи вплинути на їхню політичну позицію [68, с. 497] . Війна суттєво вплинула на ставлення російського суспільства до національного питання. Особливу увагу до цієї теми виявляла російська соціал-демократія. Проте її права фракція, зокрема Георгій Плеханов та Григорій Алексінський, від самого початку війни зайняла позицію захисту російської державності. Вони категорично засуджували будь-які прагнення поневолених народів до визволення та самовизначення. Особливо гостро ці діячі критикували український національний рух, наполягаючи на його небезпечності для єдності Російської імперії та виступаючи проти будь-яких поступок чи підтримки прагнень українців. Револьюційне крило російських соціал-демократів, зокрема закордонне представництво під керівництвом Володимира Леніна, займало активну позицію щодо національного питання. Ленін проголошував право націй на самовизначення, включаючи їхнє право на відокремлення, що стало ключовим елементом його національної політики. Однак лідер української соціал-демократії Лев Юркевич критично оцінював ці заяви. Він назвав проголошене Леніним гасло права на відокремлення "єзуїтською політикою", підкреслюючи, що воно було більше декларативним, ніж практично реалізованим, і слугувало радше тактичним інструментом для досягнення політичних цілей більшовиків [68, с. 497]. У боротьбі проти українського національного руху всі політичні сили російського суспільства – від крайніх правих чорносотенців до більшовиків – об'єднувалися на основі великоросійського імперіалізму. Вони спільно закликали до знищення "мазепинців, зрадників, сепаратистів і націоналістів". Попри ненависть у громадській думці Росії та жорсткі урядові репресії, український національний рух не зламався у визвольній боротьбі 1917–1921 років.

З кінця XIX століття українські землі, багаті природними ресурсами, привертали увагу промислово-фінансових кіл Франції та Англії. Однак серйозний інтерес до політичного становища українського народу та його

національних прагнень у цих країнах виник напередодні Першої світової війни, коли український фактор почав набувати значення в європейській політиці.

У Лондоні, напередодні війни, кілька англійських публіцистів ініціювали заходи для інформування англійської громадськості про українське питання. Переконавшись у недостовірності російських джерел, таких як *Russian Review* та додатки до *Times*, які спотворювали реалії Російської імперії та її ставлення до поневолених народів, група журналістів вирішила створити незалежний комітет для дослідження української проблематики.

У березні 1913 року було засновано *Ukrainian-British Committee*, до складу якого входили виключно англійці. Комітет мав на меті вивчати українське питання в Росії та Австрії й поширювати правдиву інформацію. Секретарем комітету став Джордж Раффалович, англійський публіцист і прихильник української справи.

У своєму листі від 25 серпня 1913 року до Ореста Жеребка, українського патріота з Канади, Раффалович зазначав, що працює для виправлення несправедливого трактування історії України, сучасних реалій та її національних прагнень. Він наголошував, що боротьба українців за свободу повинна стати відомою світові: *"Коли громадська думка в Англії усвідомить нещастя українців, жоден уряд не зможе підтримувати Росію. Це буде голос мас проти Москви. Ми всі працюємо для такого результату"* [68, с. 497]. Напередодні війни завдяки діяльності *Ukrainian-British Committee* в різних містах Англії, Шотландії та Ірландії проводилися лекції й доповіді, присвячені українському питанню. Комітет також організував публікацію трьох брошур: *"The Ukraine"* ("Україна"), *"Memorandum on the Ukrainian Question"* ("Меморандум про українське питання") та *"Historical Evolution of Ukrainian Problem"* ("Історична еволюція української проблеми").

У своїх працях Джордж Раффалович наголошував, що назва "Україна" була відома у Франції та Англії ще з XVII століття. Порівнюючи українців із росіянами, він назвав українців "справжньою Попелюшкою", яка була несправедливо знехтувана. Він підкреслював, що український народ значно

вищий духовно та за своєю вдачею. Раффалович також зазначав, що українці прагнуть бути визнаними європейцями й цілком заслуговують на це ім'я [68, с. 498]. Найбільше публікувалося матеріалів політичного характеру, в яких критикувалася "інтриганська дипломатія Росії" напередодні війни та її окупаційні дії в Україні, зокрема щодо Галичини. Зазначалося, що Росія не дочекалася навіть завершення війни, а вже почала проводити політику терору, здійснюючи масові арешти, серед яких був і арешт архієпископа. Англійські журналісти також критикували свою власну дипломатію за застарілість, погану поінформованість щодо українського питання, непослідовність та схильність до підпорядкування чужим впливам.

Автор статті під псевдонімом "Російський експерт" у публікації "Війна – російська змова" запитував: "Чи маємо ми, британці, підписати мирний договір після закінчення війни, який передасть так званих галицьких 'росіян' деспотичній автократії?" Він попереджав, що якщо це станеться, то це буде ще одним "свистком паперу", що не матиме реальної цінності чи підтримки [68, с. 499]. Джордж Раффалович у своїх статтях "Доля Східної Галичини" та "Війна в Галичині", опублікованих в газеті "The New Age" ("Новий Вік") 17 вересня і 17 грудня 1914 року, згадував про свою подорож Східною Галичиною і розмови з представниками різних верств українського населення. Він підкреслював, що українці, ймовірно, є "найсимпатичнішими серед усіх слов'янських народів" і єдині серед слов'ян, які ворожо налаштовані проти Росії.

Раффалович закликав англійську громадськість підтримати українців у їхніх визвольних змаганнях, наголошуючи, що ігнорувати їхні прагнення буде великим злочином. Він застерігав, що якщо західні країни підпишуть мирний договір, який закріпить поневолення ще кількох мільйонів українців, тоді це стане катастрофічним для їхніх національних домагань. Раффалович вірив, що цей злочин породить спротив, і що в майбутньому в Україні може виникнути революція, яку підтримають багато людей у Великій Британії.¹⁴

У своїх статтях Джордж Раффалович багато уваги приділяв релігійним відносинам у Східній Галичині, особливо російським утискам греко-католицької

церкви. Він описував арешти і вислання священників і монахів вглиб Росії, а також запровадження православ'я в краю. У публікації *“Уніатська церква в Галичині”* (газета *“Universe”*, 26 березня 1915 р.) Раффалович зазначав, що в лондонському парламенті 5 і 10 березня 1915 р. посол Джінелл вніс інтерпеляцію стосовно ув'язнення митрополита Андрея Шептицького, однак англійська преса не висвітлила цей факт.

Англійські публіцисти з часом стали все гостріше критикувати свою урядову політику щодо Росії, звинувачуючи її в недалекоглядності та в неприязному ставленні до слов'янських народів. Вони зауважували, що західні держави повинні протиставити російській експансії політику створення автономних, а зрештою незалежних націй у Європі, що сприятиме формуванню ланцюга вільних держав, які стримуватимуть царську імперію. Зокрема, англійські публіцисти зазначали, що утворення української державності вирішить низку європейських труднощів, зокрема питання Дарданелів і панславізму.

Політичний оглядач Бедвін Сандс у статті *“Українці й війна”* писав, що нейтральна Україна з 40-мільйонним населенням між Росією, Німеччиною та Румунією стала б важливим тереном, що надало б більше впевненості малим слов'янським народам, які прагнуть до самостійності під протекторатом, а не під пануванням Росії. Особливо чехи та болгари були зацікавлені в національних змаганнях українців [68, с. 500].

З початком Першої світової війни інтерес до України серед англійських громадсько-політичних діячів, вчених і публіцистів зріс. Війна поставила перед ними нові питання, багато з яких вони не знали або знали дуже мало. Для вивчення історії, мови, літератури та фольклору слов'янських народів при Лондонському університеті була створена спеціальна школа під керівництвом Т. Массарика. Серед усіх слов'янських народів найбільшу увагу привернула Україна, завдяки її політичним переживанням, народній творчості та історії, а також важливості українського питання в контексті війни. Зокрема, англійські газети, як от *“Times”*, зазначали, що важко закривати очі на долю українського

народу, чисельність якого сягала 34 мільйони осіб, і який проживав на територіях Росії та Австрії. Це було народом, якого союзники (у контексті Центральних держав) заохочували до здобуття автономії. Відомий британський часопис "Athenaeum" у 1916 році в статті "Країна Мазепи" підкреслював, що українське питання повинно стати однією з основних політичних проблем на майбутній мирній конференції, яка визначить післявоєнний порядок у Європі. У жовтні 1916 року англійський вчений-славіст Р. Сетон-Вотсон, разом із Т. Масариком, заснував у Лондоні часопис "Нова Європа". Цей часопис став майданчиком для обговорення ідеї створення нової політичної реальності в Європі після війни, зокрема в контексті незалежності народів Східної Європи. Сетон-Вотсон, відповідаючи на проект Ф. Науманна про "Середню Європу", виступав за концепцію "Нової Європи", в якій Україна, Польща, Литва та інші народи отримали б свою незалежність. Це, на його думку, відповідало б довготривалим інтересам Європи і реалізовувало прагнення народів до державної самостійності.

Сетон-Вотсон підкреслював, що хоча війна почалася під гаслом визволення народів, цей заклик був ігнорований щодо українців, особливо галицьких українців. У статті "Проблема України" (вересень 1917 р.) він зазначав, що українське питання стало однією з причин початку Першої світової війни, а перебіг війни показав, що ігнорувати це питання більше неможливо. Він відзначав, що українське питання — це не нове явище, а давня проблема Європи, на що вказують численні англійськомовні праці, написані ще в XVII столітті.

Події 1917–1918 років, за словами Сетон-Вотсона, розкрили справжні наміри Росії щодо неросійських народів і показали справжній зміст російської революції. Він вважав, що для збереження миру в Європі та підтримки демократії потрібно здійснити мілітарне втручання у російські справи. Це, на його думку, допомогло б відновити громадський порядок і сприяти загальному роззброєнню. Для Сетон-Вотсона російська революція була не просто політичною зміною, а фактичною відмовою від принципів, закладених в англійських, американських та французьких революціях, і "підміною власності крадіжкою"[68, с. 501].

Зацікавлення британських науковців та політичних діячів українським питанням було результатом геополітичних та стратегічних інтересів Великої Британії в Центрально-Східній Європі. Британські кола намагалися послабити вплив Росії в цьому регіоні, що було важливим для зміцнення їхнього власного впливу та запобігання розширенню панславістських ідей, що стали загрозою для їхніх інтересів. З одного боку, уряд Великої Британії, підтримуючи ідеї національного самовизначення поневолених народів Австро-Угорської та Російської імперій, був готовий вирішувати національні питання в цих імперіях, прагнучи послабити Росію. З іншого боку, британці розраховували використати національні рухи, включаючи український, як інструмент боротьби проти Центральних держав, зокрема Німеччини та Австро-Угорщини. Д. Ллойд Джордж, прем'єр-міністр Великої Британії, підтвердив ці наміри, зазначивши, що напередодні його призначення прем'єр-міністром восени 1916 року були розроблені плани послаблення Росії. Ці плани включали створення “ефективного бар'єру” проти російського домінування в Європі, що мало б забезпечити більший контроль над ситуацією в цьому важливому регіоні та послабити позиції Росії на міжнародній арені [27, с. 92] .

На зламі 1916–1917 років в Росії склалася важка політична ситуація, що викликала серед деяких британських політиків ідею розчленування Російської імперії на окремі федеративні утворення. В. Черчіль, майбутній воєнний міністр Великої Британії, підтримував цю ідею, вважаючи, що федеративна Росія була б меншою загрозою для стабільності Європи, ніж централізована царська монархія. Черчіль вважав, що саме в цей момент, з допомогою союзників, можна було б започаткувати такий процес розподілу, який би допоміг упорядкувати політичну ситуацію.

Ідея розчленування Росії також виникла через побоювання, що після перемоги союзників Росія може загрожувати Великій Британії відплатою. Поділ Росії на окремі держави мав би не лише ослабити імперію, але й дозволити створити стабільнішу політичну картину в Європі. Крім того, США, хоча й залишалися нейтральними в Першій світовій війні, активно підтримували ідею

вирішення національних питань європейських народів, у тому числі через українську справу. Відзначався значний рух серед українських емігрантів у США, зокрема західноукраїнських, за зміну австрійської політики стосовно України.

На Першому українському сеймі в жовтні 1915 року було заявлено про важливість привернення уваги американської громадськості до українського питання. Учасники сейму звернулися до президента США В. Вільсона з вимогою проголосити принцип самовизначення націй, а також вимагали створення незалежної Української республіки, заснованої на демократичних принципах та аграрній реформі. Це також включало протест проти можливого приєднання Східної Галичини до Польщі.

Проголошена програма містила вимоги щодо створення автономії для українців в Австро-Угорщині та в Росії на основі Переяславської угоди. Попри спроби представників австрійського уряду втиснути свої політичні умови в рішення сейму, радикальна емігрантська група, яка виступала проти габсбурзької монархії, змогла утвердити свою позицію [68, с. 504]. Американські українські часописи, зокрема Свобода і Народна воля, гостро критикували східноєвропейську політику Австро-Угорщини, особливо її ставлення до українських територій у Галичині. Вони активно висвітлювали політичні домагання українців та підтримували боротьбу за національні права.

Австрійські урядові кола були стурбовані тим, що деякі представники американської суспільності, зокрема журналісти, публічно висловлювали свою підтримку українським прагненням. Водночас, Український народний союз 24 січня 1917 року ініціював внесення до Палати представників і Сенату Конгресу США проєкту резолюції, яка вимагала від президента Вудро Вільсона оголосити “український день”. Це був день збору благодійної допомоги для українців, постраждалих від війни в Галичині та Буковині.

Конгрес підтримав цю резолюцію, і 21 квітня 1917 року Вільсон проголосив цей день, на який громадяни США могли робити добровільні пожертви на підтримку українців. Під час цього заходу було зібрано значні

кошти — 84,5 мільйони доларів, що свідчить про широку підтримку українців у США. Частина цих коштів була направлена українцям Наддніпрянщини, зокрема Михайлу Грушевському, надіслано 1 мільйон рублів як допомогу [68, с. 503].

Ці дії демонструють активну роль української діаспори в просуванні українського питання на міжнародній арені та значення цієї підтримки для національних домагань України під час Першої світової війни. Під тиском громадськості, президент США Вудро Вільсон 18 грудня 1916 року надіслав воюючим державам ноту, в якій запропонував виробити конкретні умови для загального миру, а 22 січня 1917 року зробив відповідну заяву в Сенаті. Ці кроки стали частиною його ініціативи щодо післявоєнної перебудови Європи, зокрема у формі "14 пунктів". Один з основних принципів цього документа — право кожної нації на самовизначення, що включало створення незалежних національних держав. Союз визволення України підтримав концепцію Вільсона, вважаючи, що вона відповідала українським інтересам. Хоча Україна не згадувалася безпосередньо серед тих держав, які передбачалося створити у Європі після війни, принцип самовизначення націй давав українцям підстави для надії на здобуття незалежності.

У листі СБУ до президента Вільсона, переданому через американського посла у Відні, підкреслювалося, що український народ в Росії вже здавна прагнув до самостійного державного життя. У листі зазначалося, що концепція Вільсона дає українцям надію на підтримку їхніх змагань за незалежність, спираючись на проголошені принципи свободи і рівності народів.

Таким чином, хоча в "14 пунктах" Вільсона Україна не була явно згадана, принципи, закладені у цих документах, сприяли формуванню позитивних очікувань у українських колах щодо майбутнього міжнародного визнання та підтримки їхніх прагнень до державної незалежності [68, с. 504]. Дійсно, наддніпрянський політиком усвідомлював важливість політико-дипломатичної діяльності США, зокрема в контексті мирних ініціатив Вудро Вільсона щодо самовизначення націй. Тому 22 січня 1917 року Рада Товариства українських поступовців підготувала листа до американського президента, в якому

висловлювала схвалення його починів щодо миру та самовизначення, водночас підкреслюючи необхідність врахування національних інтересів українців на мирній конференції. У листі зазначалося, що Росія розпочала війну, обіцяючи визволення українців, але фактично під час окупації Галичини зруйнувала її культурні надбання, залишивши після себе величезні руйнування. Австрія ж, запроваджуючи автономію Галичини, намагалась догодити сильнішому польському елементу, що ставило галицьких українців перед перспективою нової підлеглості та утиску. Додатково, лист наголошував на трагедії, з якою стикалися українці, оскільки їх національні домагання на самовизначення не отримували належної підтримки з обох боків: Росія вважала українців частиною російського народу, а поляки — частиною польського. Однак цей лист так і не потрапив до адресата. Як зазначав Дмитро Дорошенко, уповноважений комітету Всеросійського союзу міст Південно-Західного фронту, активний діяч ТУП, Андрій Ніковський, який мав доставити документ, не встиг здійснити поїздки через вибух Лютневої революції 1917 року, що змінило політичну ситуацію в Росії [68, с. 504].

Перед початком і на початковому етапі Першої світової війни українська справа була недостатньо відома громадськості та політикам у Франції, попри те, що це питання обговорювалося ще з першої половини XVII століття. Більше інформації про Україну отримували країни Центральної Європи, зокрема завдяки діяльності галичан та Союзу визволення України. Проте українські політичні організації не подбали про створення пресових бюро або представництва в романських країнах, які могли б активізувати інформування громадськості й політиків про українську проблему.

Це була суттєва прогалина, оскільки в романському світі, зокрема у Франції, до українського питання ставилися як до малозначущого. Тут часто вважали українців "неіснуючим народом", а саму українську проблему — неактуальною для реальної політики. Цьому сприяли впливи польських і, пізніше, російських політиків.

У 1912 році у Франції виникла течія підтримки пригноблених націй, до якої приєдналися представники інтелігенції. Це призвело до створення Центрального бюро національностей, яке очолив журналіст Жан Пелісьє. У червні 1915 року було засновано Союз національностей, до складу наглядового комітету якого увійшли депутати, сенатори та вчені, серед яких були і нобелівські лауреати.

На першій конференції Союзу національностей, яка відбулася в Парижі 26–27 червня 1915 року, обговорювались питання пригноблених народів. Оскільки українські представники не змогли прибути, питання України висвітлила секретар Бюро національностей Івона Пувро. Вона звернула увагу на важливість українського національного руху, особливо з огляду на те, що українці складали значну кількість населення в південній Росії, а також у Галичині та Угорщині. Вона підкреслила, що українці становлять більш ніж 35 мільйонів осіб, і це важливо для майбутнього післявоєнного устрою Європи.

На конференції також було ухвалено рішення створити міжнародну комісію для підготовки "Декларації прав національностей" і прийнято резолюцію, яка закликала уряди визнати, що повага до національностей є важливою умовою для тривалого миру. Розмежування національних територій мало ґрунтуватися на бажанні та почуттях мешканців, а не на історичних або природних кордонах чи територіальних спорах, що часто призводять до насильства та підкорення[27, с. 95].

Дійсно, незважаючи на інтелектуальні зусилля деяких представників французької інтелігенції та активістів, офіційна французька політика на початку Першої світової війни не визнавала важливості української справи в контексті європейських проблем. Французьке керівництво залишалося відданим концепції "єдиної і неподільної" Росії, яка розглядалася як стратегічний союзник у боротьбі проти Німеччини на Сході Європи. Ідея про можливість самовизначення для українців чи інших народів Російської імперії не знаходила підтримки в офіційних колах Франції.

Французька преса, зокрема, не визнавала окремої української нації, а лише зрідка згадувала про українців в контексті "русского" чи "польского" населення. Іноді в матеріалах згадувалася Галичина або рутени, але ці терміни не відповідали сучасному розумінню української національної ідентичності. Наприклад, під час російської інвазії в Галичину французька преса подавала маніфести, розпорядження російської влади, і навіть запровадження російської мови як офіційної, однак українське питання не висвітлювалося окремо.

Це свідчить про те, що українці для французької публіки, зокрема в офіційному контексті, залишалися частиною ширшої російської проблематики, без окремого національного контексту, що, в свою чергу, ускладнювало визнання їхніх домагань на автономію чи незалежність на міжнародній арені [68, с. 506]. З російською окупацією Галичини українське питання стало більш помітним у Франції, що пов'язано з численними повідомленнями про національні утиски, які переживали українці під час російської окупації. Французи, зокрема представники інтелігенції, почали звертати більше уваги на ці проблеми, висловлюючи занепокоєння щодо можливих наслідків для українців, що перебували під австрійським правлінням. У Франції виникало побоювання, що українці могли б стати на бік Росії, як "визволительки", у той час як важливим було те, що насправді українці прагнули захистити свою національну ідентичність та уникнути нової гегемонії — цього разу російської. Наголошуючи на цих утисках, у Франції активно поширювались матеріали, що висвітлювали репресії, яких зазнавали українці від російської влади в Галичині. Публікації СВУ французькою мовою, такі як *La Revue Ukrainienne* та *L'Ukraine*, грали важливу роль у формуванні думки щодо українського питання. Особливо відзначався французький публіцист і психолог Густав ле-Бон, який у своїй книзі "Психологічні розважання над європейською війною" описав численні репресії, зокрема, заборону на використання української мови, примусовий перехід на православ'я, грабежі культурних і релігійних об'єктів. Ле-Бон підкреслював, що українці, на його думку, повинні радіти відходу російських військ з Галичини, оскільки це позбавляло їх від утисків з боку російського царизму.

Ці роздуми ставили українське питання в центр міжнародної уваги, що дозволяло їм досягти певної популярності серед французької громадськості та політичних кіл. Реакція французьких політичних та дипломатичних кіл на українське питання була неоднозначною, і її вплив на громадську думку в країні був значним. Як зазначено, Густав ле-Бон, виступаючи на захист українців, не міг посилити симпатії до Росії в очах французів. Навпаки, у Франції почали ширитися думки, що українське питання є загрозою для єдності Росії і, як стверджували деякі, воно було вигадане ворогами, щоб послабити імперію. Це посилювало недовіру до Українського національного руху, оскільки він розглядався як можливий фактор, який міг би допомогти Центральним державам.

Найбільш важливим моментом стало заборонення в серпні 1915 року часопису *La Revue Ukrainienne*, що стало частиною загальної тенденції французької влади обмежувати дискусії на українське питання. Як зазначалося в офіційній ноті, французький уряд вважав, що наміри цього видання не були чистими, а його діяльність створювала небажану складність для нагляду. Згадана заборона була частиною ширшої політики стримування української агітації в країні, яка, на думку французьких чиновників, не лише поширювала ворожі настрої, а й підтримувала сепаратизм, який був у інтересах Австро-Угорщини.

В подальшому, у листопаді 1915 року, Бюро національностей передало Міністерству закордонних справ Франції повідомлення про Україну, яке викривало русифікаторську політику Росії, але, на жаль, не висловлювало чіткої позиції щодо державної незалежності України. Офіційний Париж не сприймав ці заяви як серйозні, вважаючи їх частиною австро-угорської пропаганди. Міністерство закордонних справ Франції ухвалило рішення заборонити публікацію та обговорення українського питання в пресі, що свідчило про стриману позицію щодо національних прагнень українців, зокрема, у контексті російсько-українських відносин [68, с. 507].

У лютому 1917 року Українське Бюро в Швейцарії передало французькому послу Ж.-Б. Бо меморандум "Українські вимоги", в якому

викладалися погляди на розв'язання українського питання. Цей документ, зокрема, підкреслював, що українці завжди вважали незалежність своєю природною правом і не раз намагалися її здобути, коли їхній суверенітет був під загрозою. Меморандум містив два основні шляхи вирішення проблеми: перший — збереження статус-кво, але з наданням автономії обидвом частинам України в межах держав, під владою яких вони перебували (Росії та Австро-Угорщини), і другий — створення української держави з об'єднанням усіх українських земель, включаючи ті, що перебували під контролем Центральних держав.

Українці у меморандумі наголошували на тому, що їхнє питання — це не внутрішня справа Росії, а європейське національне питання, і закликали світову громадськість підтримати їхні національні прагнення. Однак, як зазначено, на той час західні союзники Росії, зокрема Франція, не були готові включати українське питання в свої воєнні цілі. Це було зумовлено тим, що частина українських земель перебувала під контролем Росії, а інша частина — під контролем Австро-Угорщини. Для союзників Росії, таких як Франція та Англія, надання автономії або незалежності українським землям виглядало як позиція, що може послабити їхнього союзника.

У цьому контексті, важливу роль відігравав вплив емігрантів, зокрема польських, чехословацьких та югославських, на політичні кола Франції, де існувала підтримка для створення незалежних держав, таких як Польща, Чехословаччина і Югославія. Водночас українські емігранти не мали такого впливу, і їхня ідея незалежності України вважалася ворожою до Росії, що був союзником Франції. Це обмежувало можливості для українців знайти підтримку серед західних держав у контексті війни та національних змагань.

4.2. Політика Центральних держав у війні та Україна

З утворенням Центральної Ради та проголошенням самостійності Української Народної Республіки українське питання стало важливим елементом міжнародної політики. У цей період, коли на міжнародній арені зростала роль Центральних держав (Австро-Угорщина та Німеччина), українська

справа здобувала особливу увагу з їхнього боку, оскільки ці країни мали стратегічні інтереси, які могли бути підтримані через послаблення Російської імперії.

Австро-Угорщина прагнула відтіснити Росію від своїх кордонів і Чорного моря, а також зменшити ризик російської інтервенції на Балканах і в Туреччині. Одним з ключових кроків у цьому контексті стало використання українського фактора для послаблення Росії. Міністерство закордонних справ Австро-Угорщини розробило плани, які включали не лише відновлення Польщі, але й майбутнє розмежування українських та польських земель, захоплених у ході війни з Росією.

Перша стратегічна дискусія щодо українського питання почалась уже на початку війни. У серпні 1914 року міністр фінансів Австро-Угорщини Леон фон Білінський звернувся до начальника австрійського генштабу Конрада фон Гетцендорфа з пропозицією включити Конгресову Польщу до складу імперії. У той же час Міністерство закордонних справ Австро-Угорщини також розглядало питання, як саме повинна бути визначена територіальна приналежність польських і українських земель, на яких планувалося встановити нові кордони.

Таким чином, австро-угорська стратегія була спрямована на використання українського питання для досягнення політичних і територіальних цілей, послаблення Росії та зміцнення позицій імперії в Європі [68, с. 508]. Обговорення і суперечки в дипломатичних колах Австро-Угорщини щодо українського питання призвели до створення кількох варіантів вирішення цього питання. З початком війни однією з основних ідей стало створення української автономії в складі Габсбурзької імперії. План передбачав приєднання до Австрії територій, де поширювалася греко-католицька церква, таких як Холмщина, Підляшшя, Волинь і Поділля, а також Східна Галичина і Буковина. Це дозволяло б утворити окрему українську автономну область в межах імперії, що виглядало привабливим варіантом для Австро-Угорщини з огляду на її стратегічні цілі в регіоні.

Щоб реалізувати цей план, уряд Австро-Угорщини зосередився на вирішенні польського питання в австро-польській частині імперії і сприяв розвитку самостійницького українського руху, сподіваючись, що підтримка України дозволить ослабити Росію. Дипломатичні зусилля в цьому напрямку підкріплювалися конкретними кроками, зокрема направленням австрійського дипломата Еммануїла Урбаса до Львова для ознайомлення з політичною ситуацією в Галичині. Урбас брав участь у таємних нарадах з українськими політичними лідерами, такими як митрополит Андрій Шептицький і Кость Левицький, а також із військовими, зокрема з полковником Ріммлем, начальником штабу XI корпусу австрійської армії.

Основною темою цих нарад стало питання створення українського легіону та обговорення перспектив української державності. Взаємодія між українськими політиками і австрійськими представниками надавала певний стимул до розвитку українського національного руху, хоча за умов політичної ситуації і зацікавленості Австрії в ослабленні Росії, остаточні рішення щодо майбутнього України ще залишалися невизначеними. У донесенні від 6 серпня 1914 року австрійський консул Еммануїл Урбас, який перебував у Львові, виклав свої думки щодо перспектив війни та ролі Австро-Угорщини у вирішенні українського питання. Урбас наголошував на важливості не лише тимчасового ослаблення Російської імперії, а й її повного знищення як загрози для Центральної Європи. Він вважав, що Австро-Угорщина повинна поставити перед собою високу мету – створення незалежної України, яка простягалася б аж до Дону, і яка базувалася б на відродженні національних почуттів у душі Брестської унії. Урбас аргументував, що такий план, хоч і може здаватися фантастичним для Відня, в українському середовищі сприймався як реальна перспектива. Він звертав увагу на значний ентузіазм і патріотизм серед українців, зокрема у процесі набору до легіону Українських Січових Стрільців. На думку Урбаса, цей військовий підрозділ став яскравим проявом готовності українців боротися за свою національну справу, що додавало йому впевненості у доцільності реалізації подібного плану.

Таким чином, консул пропонував розглядати український фактор як ключовий у протистоянні з Росією і як шанс закріпити стабільність у регіоні на користь Австро-Угорщини, закликаючи до рішучих і амбітних дій[68, с. 509]. У своєму аналізі консул Еммануїл Урбас припускав, що створення незалежної української держави могло б докорінно змінити геополітичну ситуацію в регіоні та ослабити вплив Росії. Він вважав, що українці, отримавши власну державність, будуть зацікавлені в збереженні незалежності й не допустять повернення під російське панування. Це, на його думку, значно послабило б Російську імперію, зробивши її менш небезпечною для Австро-Угорщини. У результаті, Австро-Угорщина могла б зосередитися на власних стратегічних інтересах, зокрема на розширенні своєї сфери впливу на Балканах, включно з відкриттям шляху до Константинополя. Урбас також зазначав, що утворення незалежної України вплине на розподіл кордонів. Зокрема, скорочення австро-російського кордону сприятиме зменшенню напруженості між цими державами. Натомість основні суперечності у відносинах з Росією могли б перейти до сфери інтересів Німеччини, особливо щодо території Конгресової Польщі. Урбас висловлював сподівання, що у такій ситуації "великі австро-угорські суперечності з Росією стануть маленькими німецькими", що мало б полегшити для Австро-Угорщини досягнення її зовнішньополітичних цілей.

Таким чином, консул Урбас бачив у створенні незалежної України стратегічний крок, який дозволив би Австро-Угорщині не лише послабити Росію, а й зміцнити свої позиції в боротьбі за вплив у Південно-Східній Європі[68, с. 509]. У донесенні Е. Урбаса містилася ідея утворення Української незалежної держави, що мала б очолюватися гетьманом, кандидатуру якого повинна була запропонувати Австрія. Ця пропозиція розглядалася як спосіб забезпечення стабільності у регіоні та послаблення впливу Росії.

О. Гойос зазначив, що приєднання до Австро-Угорщини 30 мільйонів українського населення є нереалістичним завданням. Причини: труднощі одночасного вирішення польського та українського питань; обмежені військові та адміністративні можливості Австро-Угорщини. Гойос висловив готовність

сприяти утворенню української держави у випадку перемоги над Росією, але підкреслив, що ця держава повинна бути повністю незалежною, без прямого включення до складу Габсбурзької імперії. Також Гойос підтримав деякі ключові вимоги українського політичного руху: планувався адміністративний поділ, який би враховував інтереси українського населення; створення окремого коронного краю; пропонувалося утворення автономної адміністративної одиниці для українців у складі Австро-Угорщини; відкриття українського університету у Львові. Це мало б задовольнити освітні й культурні потреби українців і посилити їхній національний рух.

Позиція О. Гойоса демонструє, що Австро-Угорщина прагнула використати український національний рух у своїх інтересах, зберігаючи при цьому обережний баланс між власними внутрішніми інтересами та міжнародними зобов'язаннями. Ідея незалежної України в їхньому баченні була корисним інструментом для ослаблення Росії, але її реалізація залежала від складної політичної та військової ситуації в регіоні[68, с. 510].

Андрей Шептицький, митрополит Української греко-католицької церкви, у своєму листі до австрійського дипломата Еммануїла Урбаса від 15 серпня 1915 року виклав план утворення незалежної української держави. Його пропозиція базувалася на трьох ключових напрямках:

1. Організація мілітарної акції. Шептицький наголошував на необхідності військової підтримки для здобуття української незалежності. План передбачав створення боєздатних збройних формувань на українських територіях, звільнених від російської окупації. Військова сила мала стати гарантом захисту новоствореної держави та її населення.

2. Реформа соціально-правової сфери. Важливим елементом плану було впровадження реформ, спрямованих на забезпечення соціальної справедливості й правопорядку. Передбачалося створення системи, яка б задовольняла потреби населення та сприяла зміцненню державних інституцій. Особлива увага приділялася питанню земельного розподілу та правам селян, що відповідало прагненням широких верств українського суспільства.

3. Організація Церкви. Шептицький розглядав релігійний аспект як важливий елемент консолідації суспільства. Він планував зміцнення ролі Української греко-католицької церкви як морального та духовного фундаменту держави. Організація Церкви мала сприяти національному відродженню, підтримці традицій та вихованню громадян у християнському дусі.

Як і Еммануїл Урбас, Андрей Шептицький висловив думку, що незалежна Україна має бути монархічною державою з гетьманом на чолі. Ця ідея ґрунтувалася на історичних традиціях українського козацтва і була спрямована на створення стабільної політичної системи.

План Шептицького мав на меті забезпечити довготривалу незалежність українських територій через поєднання військових, соціально-правових та духовних заходів. Він відображав прагнення до створення держави, яка б була економічно, політично та культурно стійкою. Хоча ці ідеї значною мірою залишилися нереалізованими, вони свідчать про глибоке розуміння митрополитом політичних і соціальних потреб українського народу [68, с. 510]. Таким чином, повоєнна Українська незалежна держава планувалася як суб'єкт, пов'язаний персональною унією з Австрією. Згодом ця концепція набула конкретики із появою в політичній сфері ерцгерцога Вільгельма Габсбурга (відомого як Василь Вишиваний). У зовнішньополітичному відомстві Австро-Угорщини вважали, що незалежна Україна без їхньої підтримки не зможе захиститися від російської загрози або може перетворитися на радикально-соціалістичну республіку, що викликало занепокоєння. З цієї причини австрійська влада прагнула зберегти свій вплив на український рух як у Галичині, так і в Наддніпрянській Україні, спрямовуючи розвиток українського національного руху в Східній Україні відповідно до галицьких політичних традицій.

Однак Центральні держави не погоджувалися на проголошення самостійності української держави до остаточного вирішення польського питання. До того ж австро-угорський уряд остерігався, що створення незалежної

України може активізувати український сепаратистський рух всередині самої імперії, що становило потенційну загрозу для стабільності монархії.

На початку війни Німеччина не демонструвала значного інтересу до України і, загалом, не мала ворожого ставлення до Росії. Навпаки, навіть після початку війни, у німців виникало співчуття до Росії, яку вони сприймали як жертву інтриг з боку Франції та Великої Британії.

Натомість, замість розробки чіткої політичної стратегії, спрямованої на розпад Російської імперії та створення незалежних держав для неросійських народів, Німеччина зосередилася на польському питанні. У звіті німецького консула у Львові Гайнца до німецького посла в Відні Чіршкі від 6 серпня 1914 року щодо українського руху зазначалося, що якщо за допомогою цього руху вдасться спровокувати повстання на півдні Росії, поряд з очікуваним повстанням у Конгресовій Польщі, то "найнебезпечніший з наших трьох ворогів буде вражений у серце..." [42, с. 90]. Галицькі політичні лідери, розуміючи, що у Відні надають пріоритет організації повстання в російській Польщі, звернулися за підтримкою до німецьких дипломатичних представників. Отримавши відповідні матеріали від українців з проханням про "моральну та фінансову підтримку" повстання на півдні Росії, кайзер Вільгельм II негайно розпорядився виділити кошти на пропаганду [42, с. 51].

Німеччина почала проявляти прагматичний інтерес до українського питання. Німецький посол у Відні, Ф.-Г. фон Чіршкі, зустрівся з воєнним керівництвом та прем'єр-міністром Австро-Угорщини і серйозно попередив їх не враховувати польське питання в українській справі. Посол офіційно заявив, що "після пробудження не буде польського королівства до Чорного моря". Він передав пропозицію відвідати Берлін К. Левицькому та М. Василькові, які 15 серпня 1914 р. приїхали до Відня для переговорів про організацію Українського легіону. Невдовзі, 24 серпня 1914 р., у зв'язку з важкою ситуацією для галицьких українців після початку війни, К. Левицький приїхав до Берліна для консультацій із А. Ціммерманом. Лідер галицьких українців просив Берлін підтримати їх у переговорах з австрійським урядом з кількох важливих питань: дозволити

створення українського корпусу, не підтримувати польську агітацію проти нього, щоб польський корпус воював лише на території Польщі, створити у Львові імператорським декретом український університет, а також видати імператорський маніфест до українського народу в Російській імперії [42, с. 58].

Незважаючи на попередження з боку Відня щодо складнощів українського руху, 25 серпня 1914 року К. Левицький отримав від начальника Політичного управління Міністерства закордонних справ Німеччини, Д. фон Бергена, запевнення про підтримку українських визвольних змагань [4, с. 28-30].

Окупація російськими військами Західної Галичини зруйнувала можливість використання польського чинника, адже наближення росіян до Угорщини та Богемії змусило Центральні держави покладати більші надії на українську революцію. Плани, розроблені австро-німецькими дипломатами у серпні та на початку вересня 1914 року щодо вирішення українського питання, залишалися актуальними протягом усього воєнного періоду. Однак після втрати Східної Галичини, австро-угорський уряд зайняв більш жорстку позицію щодо українських політичних сил, особливо в контексті очікуваного повстання в Наддніпрянщині та проведення там радикальної аграрної реформи.

На початку 1915 р., у зв'язку з підготовкою австро-німецького наступу на Сході, актуальною ставала проблема відновлення польської адміністрації у Східній Галичині. Для вирішення цього важливого питання, на початку квітня 1915 року К. Левицький приїхав до Берліна, де зустрівся з А. Ціммерманом. Останній заявив, що Німеччина за всяку ціну забере Галичину, розуміючи її стратегічне значення як "українського П'ємонт". Він також категорично відкинув можливість створення Польського Королівства та висловився проти поділу Галичини на українську і польську частини. Такі контакти українських політиків з німецькими урядовцями викликали невдоволення серед австрійських високих посадовців.

Австро-Угорщина побоювалася, що підтримка Німеччиною боротьби неросійських народів за визволення може загрожувати територіальній цілісності монархії. Адже в разі союзу чи під протекторатом Німеччини Україна могла б

вимагати приєднання таких територій, як Східна Галичина, Північна Буковина та Закарпаття. Німеччина, в свою чергу, прагнула підтримувати сепаратистські національно-визвольні рухи в Росії, сподіваючись на їх допомогу у послабленні Росії як воєнного та економічного суперника.

Однак ситуація на Східному фронті після Брусіловського прориву змінила німецькі плани щодо українського питання. Хоча австро-німецьким військам вдалося стабілізувати фронт у жовтні 1916 року, це відбулося ціною великих зусиль і виснаження ресурсів обох держав, зокрема Австро-Угорщини. В результаті Австро-Угорщина звернулася до Німеччини з пропозицією про мир з країнами Антанти. Проте німецький канцлер Бетман-Гольвег відмовився відстоювати інтереси австрійців на мирних переговорах. Ситуація в Австрії погіршувалась через соціально-політичні та економічні проблеми, що змусило уряд відмовитися від "австро-польської" стратегії та погодитися на німецький підхід до вирішення польського питання. Польське Королівство мало стати буферною державою, яка б захищала Німеччину від можливих атак з боку Росії.

Проголошення Польського Королівства та відокремлення Галичини у листопадових маніфестах 1916 року українці розцінили як початок полонізації регіону. Вони категорично виступали проти передачі Східної Галичини полякам, наголошуючи на важливості цієї території для їхнього майбутнього на сході, зокрема в контексті боротьби за незалежність [4, с. 330].

Заміна політичного керівництва в Росії (Штюрмер, запідозрений у про-німецьких симпатіях, був знятий з посади прем'єр-міністра 23 листопада 1916 р.) і в Німеччині (замість Г. фон Ягова 25 листопада 1916 р. державним секретарем був призначений А. Ціммерман) призвели до того, що Німеччина зосередила головний удар на заході, зокрема на підводній війні на морі та стратегічній обороні на суші. Проте політика щодо Польщі продовжувала здійснюватися, а також тривав воєнно-політичний тиск на Росію.

Призначення Ціммермана, його близькість до кайзера та детальне знання українських планів створювали передумови для активнішої політики щодо українського питання, включаючи використання цього питання у міжнародній

політиці. Галичани налагодили контакти з молодим політиком, представником австрійської династії Вільгельмом Габсбургом, який активно підтримував українську справу і намагався популяризувати її серед вищих австрійських кіл. У листопаді 1916 р. ерцгерцог Вільгельм звернувся до головнокомандувача австрійської армії, ерцгерцога Фрідріха, з метою отримати оцінку перспектив українського руху. Однак, на відміну від німецького Генштабу, австрійський не виявив зацікавленості українським питанням, і відповідь була негативною, оскільки не було видимих умов для реалізації такого плану. Незважаючи на це, Вільгельм Габсбург активно працював над українською справою, що ускладнювало відносини з Німеччиною і ставило під загрозу вирішення польського питання. У 1918 р. ставка Німеччини на П. Скоропадського зруйнувала плани молодого австрійського архикнязя.

Висновки до розділу

Після приходу на престол нового цісаря та призначення нового уряду австрійська політика щодо українців у Галичині залишалася незмінною. Лютнева революція 1917 р. прискорила національні прагнення українського народу щодо утворення самостійної держави. Проте, нерозв'язане українське питання в період Першої світової війни та національно-визвольних змагань залишалося важливим об'єктом міжнародної політики, в якій формувалася думка про незалежну Україну як ключовий геополітичний фактор у Центрально-Східній Європі.

ВИСНОВКИ

Наприкінці XIX та на початку XXI століття науковці проявили підвищений інтерес до вивчення процесів націотворення серед народів Центральної та Південно-Східної Європи, а також до ролі Габсбурзької імперії у створенні організаційних основ національних рухів і розширенні їх соціальної бази. Серед українців, на відміну від інших народів імперії, процес формування модерної нації розпочався пізніше. Це було зумовлено розподілом українських земель між двома імперіями та повільним суспільно-політичним і соціально-економічним розвитком українських територій у складі Австро-Угорщини.

Дослідники відзначають, що важливим каталізатором українського національного руху на початку XX століття був польсько-український конфлікт, який охоплював усі сфери суспільного життя. У прагненні до політичної рівноправності з польською спільнотою в регіональному управлінні українці часто зверталися за підтримкою до центральної влади. Зі свого боку, австрійський уряд, прагнучи обмежити польські вимоги щодо розширення автономії Галичини та стримати русофільський вплив, ініціював польсько-українське примирення. Це значно підвищило роль австрійської адміністрації у формуванні міжетнічних відносин і розвитку українського національного руху в Галичині.

«Українське питання» — це складна та багатогранна проблема, яка виникла в контексті історії України на перехресті національної ідентичності, політичної боротьби та міжнародної політики, особливо на початку XX століття. Це поняття охоплює різноманітні аспекти: питання про національну самосвідомість українців, боротьбу за автономію або незалежність, ставлення різних держав до українських земель, а також геополітичні інтереси великих імперій щодо цих територій.

У першій половині XX століття, зокрема, «українське питання» стало важливим елементом міжнародних відносин. Величезне значення мали взаємини

між Україною, Російською імперією, Австро-Угорщиною та іншими європейськими державами, що активно використовували український рух у своїх інтересах. Одним із найбільших викликів для українських політиків було визначення, як інтегрувати національні прагнення в контекст великих імперій, чи то в рамках Російської або Австрійської імперії, або ж у більш широкому європейському контексті. Зокрема, під час Першої світової війни, коли Україна опинилася між двома імперіями – Російською та Австро-Угорською, питання про українську національну самобутність ставало центральним. Українські національні рухи намагалися здобути підтримку від обох імперій або використати їхні протиріччя для здобуття автономії або незалежності.

В контексті культурно-політичної ситуації в Галичині, «українське питання» також включало боротьбу за права українців на культурну автономію, освіту та розвиток національної ідентичності, зокрема через діяльність таких осіб, як митрополит Андрей Шептицький, а також через підтримку культурних та освітніх ініціатив.

Отже, «українське питання» можна розглядати як взаємодію політичних, соціальних та культурних аспектів національної боротьби за самовизначення, що протистояло внутрішнім політичним проблемам та зовнішнім геополітичним інтересам.

Українське питання в Австрії як політична проблема виникло під час європейської демократичної революції 1848 року, яка спричинила національне пробудження серед народів, що перебували під владою Габсбурзької імперії. Ця революція відкрила можливості для української інтелігенції скористатися проголошеними політичними свободами. Внаслідок цього, у травні 1848 року була створена перша українська політична організація — «Головна руська рада». Ця рада сформувала мережу повітових рад, що об'єднували українські громади. Основною вимогою «Головної руської ради» було поділ Галичини на дві частини: Східну (українську), і Західну (польську). Метою було утворення окремої провінції для українських земель у межах Австрійської імперії. Проте ця ініціатива не була реалізована аж до розпаду Австро-Угорщини у 1918 році.

У своїх програмних заявах «Головна руська рада» підкреслювала єдність українців Галичини та Наддніпрянської України, стверджуючи, що вони є одним народом чисельністю близько 15 мільйонів осіб, зі спільною історією державності, мовою, культурою та правовими традиціями.

Таким чином, революційні події 1848 року дали потужний поштовх до організаційного оформлення українського національного руху, який прагнув політичної автономії та національного відродження.

Німецька стратегія перед Першою світовою війною щодо України була частиною більш широкого плану, що включав не тільки геополітичну мету ослаблення Росії, але й амбіції щодо розширення сфери впливу на Схід. Відтиснення Росії на схід і використання України як плацдарму для наступу на Близький Схід та Індію були частинами німецького імперіалістичного плану. Україна, з її значними природними ресурсами та стратегічним розташуванням, мала величезне значення для Німеччини. Вона не тільки була важливою економічною базою, але й могла забезпечити Німеччину необхідними шляхами для подальшого просування в Центральну та Південну Азію. Ідея використання України як стартового майданчика для наступу на Індію і контролю над її багатствами була популярною серед деяких німецьких політиків та публіцистів, які бачили в цьому шлях до боротьби за світову гегемонію.

Такий стратегічний підхід підтверджує важливість України не тільки як економічного, але й як військового і політичного ресурсу в геополітичних розрахунках Німеччини. Вона була ключовим елементом у планах Німеччини щодо зміщення російської влади в Європі та розширення німецького впливу в напрямку Центральної та Південної Азії.

Австрійська дипломатія в умовах Першої світової війни розглядала створення незалежної української держави як стратегічний інструмент для послаблення Росії та зміцнення своїх позицій у регіоні.

Українські політики, зокрема члени Союзу визволення України (СВУ), наголошували, що Австро-Угорщина повинна змінити свою політику, щоб отримати підтримку українського народу. Пропонували видати маніфест про

передачу землі селянам, збереження української мови, віросповідання і конституційних прав. Однак австрійські військові, зокрема генеральний штаб, розглядали СВУ радше як засіб для диверсії проти Росії, ніж повноцінного союзника.

Ідея створення незалежної України отримала певний розвиток у дипломатії Центральних держав, однак через конфлікт інтересів, війну та нерішучість Австро-Угорщини і Німеччини, вона залишилася переважно нереалізованим проектом.

Проектована повоєнна незалежна Українська держава, згідно з планами Австро-Угорщини, мала бути пов'язана з імперією персональною унією. Це означало б, що на чолі української держави міг би стояти представник австрійської монархічної династії, що забезпечувало б політичну і військову підтримку Австро-Угорщини.

Ідея створення такої унії набула конкретного виміру з активізацією діяльності ерцгерцога Вільгельма Габсбурга, відомого під українським іменем Василь Вишиваний. Він здобув популярність серед українців, підтримуючи ідеї національного відродження, брав участь у національно-культурному житті Галичини та був відомий своїми симпатіями до українського визвольного руху.

Австрійська дипломатія прагнула: зберегти вплив у Галичині та Наддніпрянщині. Політика підтримки українського національного руху мала зміцнити позиції Австро-Угорщини серед українців; спрямувати національний рух на користь Австрії. Український рух у Східній Україні передбачалося інтегрувати в русло політичних традицій Галичини, що відповідало інтересам австрійської монархії; попередити загрози радикалізації. Для цього планувалося встановити контроль над політичними процесами в новій державі, уникаючи утворення радикальних чи соціалістичних урядів.

Геополітичні вигоди для Австро-Угорщини: створення Української держави під егідою Австро-Угорщини зміцнювало її вплив у Східній Європі; послаблювало Росію, віддаляючи її від Центральної Європи; давало можливість контролювати торговельні шляхи на Чорне море та Балкани.

Таким чином, політика Австро-Угорщини щодо проектованої незалежної України була частиною ширшої стратегії протидії Росії та посилення впливу Центральних держав у регіоні.

На початку Першої світової війни Німеччина, зосереджуючись на загальній стратегії проти Антанти, зокрема Франції та Великої Британії, не приділяла значної уваги українському питанню. Її інтереси щодо України були вторинними і радше обумовлювалися стратегічними потребами війни, ніж бажанням безпосередньо втручатися у внутрішні справи регіону.

Позиція Німеччини на початку війни:

1. Відсутність антипатії до Росії. Попри початок війни, німецьке керівництво розглядало можливість укладення сепаратного миру з Російською імперією. Збереження стабільних відносин могло б дати Німеччині більше свободи дій на Західному фронті.

2. Невизначеність щодо України. Україна в німецькій зовнішній політиці була лише одним із факторів, який розглядався через призму російсько-німецького протистояння. Конкретні плани щодо українських територій у Німеччини ще не були сформовані.

3. Фокус на інших напрямках. На ранніх етапах війни німецьке командування було зосереджене на блискавичній війні проти Франції та захисті від Британії.

З часом, із загостренням конфлікту та затяжним характером війни, Німеччина почала проявляти більший інтерес до України. Це було зумовлено наступними чинниками:

1. Економічними інтересами. Україна розглядалася як джерело продовольства та сировини для підтримки німецької економіки в умовах війни;

2. Стратегічними міркуваннями. Відокремлення України від Росії могло значно послабити останню і посилити позиції Німеччини в Східній Європі.

3. Політичними проєктами. Німеччина почала підтримувати ідею створення української держави, щоб послабити Росію і створити буферну зону між Центральними державами та російським впливом.

Таким чином, хоча на початку війни Німеччина не мала чітко вираженого інтересу до українського питання, згодом це питання стало важливим елементом її східної політики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

Опубліковані джерела

1. Головна Руська Рада (1848 – 1851): протоколи засідань і книга кореспонденції / за ред. Олега Турія, упорядн. У. Кришталович та І. Сварник. Львів: Інститут Історії Церкви Українського Католицького Університету, 2002. 270 с.
2. Гунчак Т., Сольчаник Р. Українська суспільно-політична думка в ХХ столітті: документи і матеріали. Т.2 Мюнхен: Сучасність, 1983. 510 с.
3. Велика війна 1914–1918 рр. і Україна. Кн. 2: Мовою документів і свідчень / Ред. кол.: В.А. Смолій (голова), Г.В. Боряк та ін. Київ: ТОВ «Видавництво “КЛІО”», 2015. 800 с.
4. Левицький Кость. Історія визвольних змагань галицьких українців з часу світової війни 1914–1918: з ілюстраціями на підставі споминів і документів. Частина 1-2. Львів, 1928. URL : https://chtyvo.org.ua/authors/Levytskyi_Kost/Istoriia_vyzvolnykh_zmahan_halytskykh_ukraintsiv_z_chasu_svitovoi_viiny_19141918/ (дата звернення 20.10.2024).
5. Левицький К. Історія політичної думки галицьких українців. 1848–1914. З ілюстраціями. На підставі споминів і документів. Перша і друга частина. Львів : Друкарня оо. Василян у Жовкві, 1926. 736 с. URL : https://shron1.chtyvo.org.ua/Levytskyi_Kost/Istoriia_politychnoi_dumky_halytskykh_ukraintsiv_1848-1914.pdf? (дата звернення 20.10.2024).
6. Лисяк-Рудницький І. Роля України в новітній історії // Історичні есе : у 2 т. К., 1994. Т. 1. С. 145–171.
7. Митрополит Андрей Шептицький: Життя і Діяльність. Документи і Матеріали 1899-1944 / За ред. А. Кравчука. Львів: Вид. Отців Василян „Месіонер”. Т. 2. Церква і суспільне життя. Кн. 1. Пастирське вчення та діяльність. 1998. 572 с.; Кн. 2. Листування. 1999. 1095 с.

8. Москвофільство: документи і матеріали / М-во освіти і науки України, Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка; за заг. ред. С. А. Макарчука ; вступ. ст., комент. та добірка док. О. Сухого. Львів: Вид. центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2001. 235 с.
9. Україна в XX столітті: Збірник документів і матеріалів (1900–1939) / Ін-т змісту і методів навчання; Київський нац. ун-т ім. Т. Шевченка; Упоряд.: А.Г. Слюсаренко та ін. Київ, 1997. 447 с.
10. Українська ідентичність і мовне питання в Російській імперії: спроба державного регулювання (1847–1914). Збірник документів і матеріалів / Відп. ред. Г. Боряк; НАН України, Ін-т історії України; Укрдержархів ЦДІАК України. К.: Ін-т історії України НАН України, 2013. LXII; 810 с.
11. Франко І. Нові причинки до історії польської суспільності на Україні в XIX ст. // Зібр. творів: В 50 т. К.: Наукова думка, 1986. Т.47: Історичні праці (1898–1913). С.191-241.
12. Щеголев С. Н. Украинское движение, как современный этап южнорусского сепаратизма. Киев : Типографія И. Н. Кушнеревъ и Ко, 1912. 588 с.

Наукові видання, монографії, статті

13. Адамович С. Консолідаційна діяльність Загальної Української // Газета «Історія України». 2008. № 14 (квітень). С. 1 – 6
14. Баран І. Українські землі в контексті міжнародної геополітики напередодні Першої світової війни // Форум молодих науковців Львівщини: у 3 ч.: зб. тез конф., 22 травня 2011 р. / [за заг. ред. О. М. Лозинського, І. В. Карівця, І. М. Назаркевича]. Ч. 1. Львів : Тріада Плюс, 2011. С. 11-15.
15. Бегей І. Українська лівиця Галичини: теорія та практика (кінець XIX – перша третина XX ст.) : монографія. Київ : УБС НБУ, 2015. 374 с.
16. Буковина в контексті європейських міжнародних відносин (з давніх часів до середини XX ст.) : монографія / В.М. Ботушанський, С.М. Гакман, Ю.І. Макар та ін. ; за заг. ред. В. Ботушанського. Чернівці : Рута, 2005. 744 с

17. Велика війна 1914–1918 рр. і Україна: Історичні нариси. Київ.: ТОВ «Видавництво “КЛІО”», 2013. 784 с.
18. Венгерська В.О. Модерне націотворення в умовах імперій XIX ст.: польський та український "проекти" // *Intermarum*. 2014. №1. С.102-113.
19. Верстюк В.Ф. Україна і Росія в історичній ретроспективі : монографія. Т. 1 : Українські проекти в Російській імперії / В.Ф. Верстюк, В.М. Горобець, О.П. Толочко. К. : Наукова думка, 2004. 504 с.
20. Веденєєв Д. Культурно-пропагандистська діяльність українських націонал-політичних організацій за кордоном у період Першої світової війни (1914 – 1918 рр.) // *Вісник Нац. акад. керівних кадрів культури і мистецтв*. Київ : Нац. акад. керівних кадрів культури і мистецтв, 2015. Вип. 1. Історія. С. 164 – 168.
21. Ветров І.Г. Україна в експансіоністських планах Німеччини під час Першої світової війни // *Перша світова війна і слов'янські народи : матеріали Міжнар. наук. конф., 14 – 15 травня 1998 р.* Київ : НПУ ім. М.П. Драгоманова, 1998. С. 41 – 48.
22. Виздрік В. С. Ідеологічний вплив росії на український соціум Галичини напередодні та початковому етапі Першої світової війни // *Військово-науковий вісник*. № 32 (2019). С. 3-16.
23. Гирич Ігор. Формування модерної української нації: теорія і суспільні виклики. (XIX – початок XX ст.). Тернопіль : Навчальна книга. Богдан, 2013. 112 с.
24. Григорук Н. Політика Австро-Угорщини стосовно українського питання в Галичині в кінці XIX – на початку XX ст. // *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія*. Тернопіль: Видавництво ТНПУ ім. В.Гнатюка, 2013. Вип. 2. Ч. 1. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Hryhoruk_Nataliia/Polityka_Avstro-Uhorschyny_stosovno_ukrainskoho_pytannia_v_Halychyni_XIX_XX_st.pdf? (дата звернення 10.11.2024).

- 25.Грицак Я. Нарис історії України. Формування модерної нації XIX-XX століття. Київ: Видавництво Yakaboo Publishing, 2019. 656 с.
- 26.Говард М. Війна в європейській історії; пер. з англ. А.В. Яковини. Київ : Мегатайп, 2000. 166 с.
- 27.Головченко В.І., Солдатенко В.Ф. Українське питання в роки Першої світової війни: Моногр. НАН України, Ін-т політ. і етнонац. дослідж. ім. І.Ф. Кураса. Київ: Парламентське вид-во, 2009. 448 с.
- 28.Гольцов А. Імперська геополітика Німеччини щодо України під час Першої світової війни. URL : <file:///C:/Users/maxsi/Downloads/1698-%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-3056-1-10-20211216.pdf>(дата звернення 10.11.2024).
- 29.Гончар Ю. Б, Городня Н. Д., Павленко В. М. Україна часів Центральної Ради в політиці Франції, Великобританії і США (березень 1917 – квітень 1918). Київ : Бланк-Прес, 2000. 34 с.
- 30.Горбань Т. Геополітичні орієнтації українського національно-визвольного руху в умовах Першої світової війни // Вісник Київського нац. ун-ту імені Тараса Шевченка: Історія. 2011. Вип. 107. С. 12 – 15.
- 31.Горбань Ю.А., Шпаченко В.П. Український політичний вибір в контексті Першої світової війни // Перша світова війна і слов'янські народи : матеріали Міжнар. наук. конф., 14 – 15 травня 1998 р. Київ : НПУ ім. М.П. Драгоманова, 1998. С. 48 – 51.
- 32.Григорук Н. Політика Австро-Угорщини стосовно українського питання в галичині в кінці XIX – на початку XX ст. URL : https://shron1.chtyvo.org.ua/Hryhoruk_Nataliia/Polityka_Avstro-Uhorschyny_stosovno_ukrainskoho_pytannia_v_Halychyni_XIX_XX_st.pdf (дата звернення 10.15.2024)
- 33.Грушевський М. Галичина і Україна. [Підп. М. Грушевський]. Львів. Наук. Вістн. Львів. Річн. IX, т. XXXVI, кн. X II, стор. 489-496. URL :

- https://chtyvo.org.ua/authors/Hrushevskiy/Halychyna_i_Ukraina/ (дата звернення 10.11.2024).
34. Довган Ю. Політика Великобританії в загальноукраїнському і галицькому питаннях напередодні і під час Першої світової війни // Науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис "Галичина" (Івано-Франківськ). 2002. № 8. С. 187-196.
 35. Заполовський В.М. Буковина у останній війні Австро-Угорщини. 1914–1918: Моногр. Наук.-дослід. Центр буковинознавства при Чернів. нац. ун-ті ім. Ю. Федьковича. Чернівці: Золоті литаври, 2003. 242 с.
 36. Зашкільняк Л. О. Галичина на ментальних картах українців ХІХ- початку ХХ століття // Україна–Європа–Світ. 2012. Вип. 10. С.94-105.
 37. Зорик В.А. Політичні партії України та Росії в роки Першої світової війни (1914 – лютий 1917 рр.) : монографія. Харків : ХДУХТ, 2011. 216 с.
 38. Каппелер А. Національний рух українців у Росії та Галичині: спроба порівняння // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність: зб. наук. праць. 1992. Вип. 1. С. 104-119.
 39. Кісь Н. Русофільство (Москвофільство). Інтерактивний Львів. Електронний ресурс. URL : <https://lia.lvivcenter.org/uk/organizations/rusofilstvo/> (дата звернення 30.10.2024)
 40. Корольов Б.І., Михальський І.С. «Союз визволення України» (1914 – 1918 рр.) : до історії створення та діяльності. Луганськ : Вид-во Луганського ін-ту післядипломної освіти, 1996. 44 с.
 41. Круглашов А. Проблеми післявоєнного устрою в громадській думці українців Галичини і Буковини (1914 – 1918) // Питання історії Великої війни 1914 – 1918 : зб. наук. ст. / Чернівецький держ. ун-т ім. Ю. Федьковича, каф. історії нового та новітнього часу ; наук. ред. Ю. Макар. Чернівці : [Б. в.], 1995. С. 19 – 24.
 42. Кураєв О. Українська проблема у політиці Берліна та Відня у Першій світовій війні (1914 - 1918) : монографія. Київ. : [б. в.], 2006. 311 с.

43. Кураєв О. О. Політика Німеччини й Австро-Угорщини в Першій світовій війні: український напрямок : монографія; Відп. ред. П.С. Сохань. Київ : Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського НАН України, 2009. 456 с.
44. Кураєв О. О. Український чинник у системі політичних інтересів Відня та Берліна (1843- 1914) // Укр. іст. Журн. 2006. № 1. С. 43-61. URL: http://resource.history.org.ua/publ/journal_2006_1_43 (дата звернення 23.10.2024)
45. Кучеренко А. А. Українське питання в діяльності Агенора Голуховського // Історичний архів. Вип.14. С. 80-85.
46. Кучик О. Українське питання в політиці Великобританії (1914 – 1918 рр.) // Вісник Львівського ун-ту. Серія: Міжнародні відносини. 1999. Вип. 1. С. 53 – 61.
47. Лавров Ю.П. Початок діяльності Союзу Визволення України // Укр. іст. журн. 1998. № 4. С. 17 – 32 ; № 5. С. 3 – 16.
48. Левандовський В. Україна в геополітичних концепціях першої третини ХХ століття // Політична думка. 1994. № 2. С. 67 – 75 ; № 3. С. 59 – 69.
49. Левицький К. Історія політичної думки галицьких українців 1848–1914. Львів: Накладом власним. З друкарні ОО. Василян у Жовкві. 1926. 736 с.
50. Лисяк-Рудницький І. Історичні есе. Київ: Основи, 1994. Т.1. 554 с.
51. Липовецький С. Руский мир Галичини. Тиждень, 2021, №1-3.[Електронний ресурс. URL : <https://tyzhden.ua/History/251349> (дата звернення 30.09.2024)
52. Лепісевич П.М., Цимбалюк М.М. Єдність – втрачені надії: Загальна Українська Рада: проблема консолідації національно-демократичних сил (1914 – 1916) : монографія. К. : Атіка-Н, 2012. 192 с.
53. Лозинський А. Сучасна історіографія про сутність і зміст «українського питання» напередодні Першої світової війни. URL : <https://sci.ldubgd.edu.ua/bitstream/123456789/6808/1/%D0%A1%D1%83%D1%87%D0%B0%D1%81%D0%BD%D0%B0%20%D1%96%D1%81%D1%8>

2%D0%BE%D1%80%D1%96%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%84%D1%96%D1%8F....pdf (дата звернення 30.09.2024).

- 54.Лозинський А. Ф. Політика держав Антанти з українського питання напередодні Першої світової війни // Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Гуманітарні науки. 2016. Вип. 14. С. 47-53.
- 55.Лозинський А. Ф. Україна в геополітичних планах Німеччини та Австро-Угорщини напередодні Першої світової війни // Україна-Європа-Світ. Міжнар. зб. наук. праць. Серія: Історія, міжнародні відносини. – Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2016. Вип. 18. С. 155-163.
- 56.Лозинська І.Г., Сухий О.М. «Українське питання» напередодні та на початку Першої світової війни // Наукові записки Тернопільського нац. пед. ун-ту імені В. Гнатюка. Серія: Історія / за заг. ред. проф. І.С. Зуляка. Тернопіль : Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2010. Вип. 1. С. 41 – 47.
- 57.Михальський Ю. В., Сова А. О Москвофіли та український національний рух в Галичині (кін XIX – поч. XX століття: погляд крізь призму сучасності. [Електронний ресурс]. URL : [tp://repository.ldufk.edu.ua/bitstream/34606048/11655/1/Mykhalsky_Yu_Sova_A_Moskovofily_ta_ukr_nats_rykh.pdf](http://repository.ldufk.edu.ua/bitstream/34606048/11655/1/Mykhalsky_Yu_Sova_A_Moskovofily_ta_ukr_nats_rykh.pdf) (дата звернення 27.10.2024).
- 58.Мазур О.Я., Баран І.В. Українське питання в політиці провідних держав напередодні великої війни (1914 – 1918 рр.) // Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка». Держава та армія. Львів, 2014. № 784. С. 70 – 75.
- 59.Матвієнко В.М. Українське питання в системі міжнародних відносин Центрально-Східної Європи на початку XX ст. // Науковий вісник Дипломатичної акад. України. К., 2003. Вип. 9 : Зовнішня політика і дипломатія: історичні традиції, сучасні реалії, перспективи. С. 351 – 362.
- 60.Монолатій І. Жити і давати жити іншим. Німецький дискурс західноукраїнської етнополітичної сфери [Текст] : [монографія]. Прикарпатський національний ун-т ім. Василя Стефаника, Науковий центр дослідження українського національно-визвольного руху Прикарпатського національного ун-ту ім. Василя Стефаника та Інституту

- політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф.Кураса НАН України, Центр історичної германістики та австрійських студій. Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2008. 160 с. С. 117-118.
- 61.Мудрий М. Формування новочасної національно-політичної культури українського суспільства Галичини (проблема зовнішніх моделей) // Вісник Львівського університету. Серія історична. Львів, 2003. Вип. 38. С. 115–147.
 - 62.Несук М. Д. Драма вибору: Відносини України з Центральними країнами. 1917–1918 рр. Київ : Політична думка, 2001. 274 с.
 - 63.Несук М. Україна у зарубіжних доктринах та стратегіях ХХ ст. / М. Несук, В. Репринцев, С. Камінський // Політична думка. 1995. № 2/3. С. 50 – 71.
 - 64.Олійник С. В. Галицький чинник у боротьбі російського імператора Миколи I з Європейськими революціями 1848-1849 рр. // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: Історичні науки. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2011. Т.22. 265-273.
 - 65.Омельченко О.В. Діяльність Союзу визволення України і Головної Української Ради в боротьбі за автономію України в роки Першої світової війни // Українська державність: історія і сучасність : матеріали наук. конф. (Київ, 21 – 22 січня 1993 р.). Київ : Ін-т системних досліджень освіти України, 1993. С. 161 – 164.
 - 66.Павлюк О. Боротьба України за незалежність і політика США (1917–1923). Київ: Видавничий дім “КМ Academia”, 1996. 187 с.
 - 67.Патер І. Союз визволення України: проблеми державності і соборності. Львів : Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2000. 344 с.
 - 68.Патер І. Українське питання в антантському і австро-німецькому вимірах (серпень 1914–лютий 1917) // Вісник Львівського університету. Серія історична. 2019. Спецвипуск. С. 494–519.
 - 69.Передерко В. Східна Галичина в політиці Російської імперії (1900 – 1914). Івано-Франківськ : Місто НВ, 2009. 300 с.

- 70.Плохій С. Брама Європи. Історія України від скіфських воєн до незалежності. Пер. з англ. Харків, 2016. 496 с.
- 71.Попик С. Українці в Австрії 1914–1918: Австрійська політика в українському питанні періоду Великої війни. Чернівці: Золоті литаври, 1999. 235 с.
- 72.Расевич В. Діяльність українських політичних організацій у Відні під час Першої світової війни // Вісник Львівського ун-ту. Серія історична. 1999. Вип. 34. С. 317 – 330.
- 73.Реєнт О.П. Дипломатичні аспекти «східного питання» й Україна // Нариси з історії дипломатії України. Київ : Вид. дім «Альтернативи», 2001. С. 264 – 313.
- 74.Реєнт О. П. Україна в імперську добу (XIX – початок XX ст.). Київ : Інститут історії України НАН України, 2003. 340 с.
- 75.Реєнт О.П., Сердюк О.В. Перша світова війна і Україна: Моногр. Ін-т історії України НАН. Київ : Генеза, 2004. 480 с.
- 76.Реєнт О. П. Перша світова війна та її наслідки для України // Проблеми всесвітньої історії. 2016. № 1. С. 64-78.
- 77.Реєнт О.П. Україна у Першій світовій війні (1914–1917) // Економічна історія України: Історико-економічне дослідження: в 2 т. / [ред. рада: В.М. Литвин (голова), Г.В. Боряк, В.М. Геєць та ін.; відп. ред. В.А. Смолій; авт. кол.: Т.А. Балабушевич, В.Д. Баран, В.К. Баран та ін.]. НАН України. Інститут історії України. Київ : Ніка-Центр, 2011. Т. 2. С. 64-96.
- 78.Сарбей В. Г. Національне відродження України. Київ: Альтернативи, 1999. 336 с.
- 79.Сердюк В. Ю. Еволюція «українського питання» в другій половині XIX ст. // ЮРИДИЧНА НАУКА № 3(105)/2020. С. 103-109. URL: [file:///C:/Users/maxsi/Downloads/ojsjournalmcomua,+103-109%20\(2\).pdf](file:///C:/Users/maxsi/Downloads/ojsjournalmcomua,+103-109%20(2).pdf) (дата звернення 22.09.2024).
- 80.Сідак В. Українські землі кінця XIX - початку XX ст. – арена таємної боротьби провідних європейських держав (історико-правовий аналіз

- діяльності спецслужб) [Текст]; Нац. акад. наук України, Ін-т історії України. Київ: Вид-во Академії СБ України, 1997. 39 с.
- 81.Снайдер Т. Перетворення націй. Польща, Україна, Литва, Білорусь, 1569-1999. Київ: Дух і Літера, 2012. 460 с. URL: http://irbisnbnv.gov.ua/cgi-bin/ua/elib.exe?Z21ID=&I21DBN=UKRLIB&P21DBN=UKRLIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=online_book&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=FF=&S21STR=ukr0000781 (дата звернення 22.09.2024).
 - 82.Срібняк Ігор. Полонені українці в Австро-Угорщині та Німеччині (1914–1920). Київ: Державний лінгвістичний університет, 1999. 276 с.
 - 83.Сухий О. Національна ідея в програмах та діяльності українських політичних партій Галичини (кінець XIX – початок XX ст.). Львів : Каменярь, 1998. 132 с.
 - 84.Трофимович В. Романюк Р. Українсько-польська проблематика в політиці Австро-Угорщини на початку Першої світової війни // Перша світова війна і слов'янські народи : матеріали Міжнар. наук. конф., 14 – 15 травня 1998 р. Київ : НПУ ім. М.П. Драгоманова, 1998. С. 24 – 31.
 - 85.Троян С. Австрійські ідеї «Міттельєвропи» напередодні та під час Першої світової війни: культурно-історичний вимір // Перша світова війна і слов'янські народи : матеріали Міжнар. наук. конф., 14 – 15 травня 1998 р. Київ : НПУ ім. М.П. Драгоманова, 1998. С. 12 – 17.
 - 86.Троян С. Нове бачення Європи: німецькі плани територіального переустрою початку XX ст. // Перша світова війна: історичні долі народів Центральної та Східної Європи : матеріали Міжнар. наук. конф. присвяченої 80-річчю Буковинського народного віча (Чернівці, 22 – 24 вересня 1998 р.). Чернівці : Рута, 2000. С. 89 – 103.
 - 87.Україна в історії Європи XIX – початку XXI ст.: історичні нариси: монографія. За ред. чл.-кор. НАН України С.В. Віднянського. Київ: Інститут історії України НАН України, 2020. 814 с.

88. Уська У. Політика офіційного Відня та Галицького намісництва щодо русофільського руху в 1908 – 1914 рр. // Історичні та культурологічні студії. Львів, 2004. С. 153–180. 165.
89. Чернега П. М. До причин розв'язання Першої світової війни / П. М. Чернега, В. І. Кучер, А. І. Байраківський // Перша світова війна і слов'янські народи : матеріали міжнар. наук. конф., 14-15 травня 1998 р. Київ : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 1998. С. 4-7.
90. Шологон Л. Національно-культурний рух українців Галичини (1848-1914 рр.): спогади очевидців та учасників подій // Науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис "Галичина" (Івано-Франківськ). 2010. Ч. 17. С. 123-131.
91. Щербак Н. О. Національне питання в політиці царизму у Правобережній Україні (кінець XVIII – початок XX століття): монографія. К. ПЦ “Ризографіка”, 2005. 616 с.
92. Яремчук В.Д. Українська багатопартійність Наддніпрянської і Західної України: компаративний аналіз (1899 – 1918 рр.). Київ : ІІІЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2012. 504 с.

Автореферати, дисертації

93. Городня Н.Д. Політика країн Антанти і США щодо державності України в 1917 – 1919 рр. [Текст] : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.02. Київ : Київський нац. ун-т імені Тараса Шевченка, 1995. 20 с.
94. Демуз І. О. Українське питання в російській імперії на початку XX ст. історіографія [Електронний ресурс]: Автореф. Дис... канд. іст. наук: 07.00.01. URL : http://revolution.allbest.ru/history /0059 1641 _0 .html (дата звернення 12.11.2024)
95. Кураєв О. О. Український фактор у політиці Німеччини та Австро-Угорщини періоду Першої світової війни : автореф. дис... д-ра іст. наук № 07.00.02 Київ : Ін-т української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського НАН України, 2006. 26 с.